

GLEDALISKI LIST
DRAME SNG

1961-62

1

42110

Dopisniki »Gledališkega lista« Drame SNG v tujini: Micolajtis Ziemovit, Warszawa, za Poljsko; — dr. Miroslav Pavlovsky, Brno, za Češkoslovaško; — Ossia Trilling, London, za Anglijo in Francijo; — dr. Friedrich Langer, Wien, za Avstrijo; — Fred Alten, Basel, za Švico; — dr. Paul Herbert Appel, Hamburg, za Zvezno republiko Nemčijo in Gerhard Wolfram, Berlin, za Demokratično republiko Nemčijo.

Gledališki list Drame Slovenskega narodnega gledališča v Ljubljani. — Lastnik in izdajatelj Slovensko narodno gledališče Ljubljana. — Urednik Lojze Filipič. — Osnutek za naslovno stran: Vladimir Rijavec. — Izhaja za vsako premiero. Naslov uredništva: Ljubljana, Drama SNG, poštni predal 27. — Naslov uprave: Ljubljana, Cankarjeva cesta 11. — Tiska tiskarna Časopisnega podjetja »Delo«, Ljubljana — Stevška 1, letnik XLI., sezona 1961—1962

GLEDALIŠKI LIST
DRAME
SLOVENSKEGA
NARODNEGA GLEDALIŠČA
LJUBLJANA
SEZONA 1961/62 — ŠTEV. 1
ENAINŠTIRIDESETI LETNIK

IGOR TORKAR
SVETLOBA SENCE
KRSTNA UPORIZITEV

OTVORITVENA PREMIERA SEZONE 1961-62

JUBILEJNA PREDSTAVA V POČASTITEV 25-LETNICE
UMETNIŠKEGA DELA IGRALCA

STANETA SEVERJA

KRSTNA PREDSTAVA

IGOR TORKAR

SVETLOBA SENCE

Dramska intarzija

Godi se v stari gledališki garderobi kostumov danes kjerkoli
na svetu

Režiser: STANE SEVER

Asistent režije, scenograf in kostumograf: MILE KORUN

Glasba: MARIJAN VODOPIVEC

Lektor: prof. dr. ANTON BAJEC

Osebe:

Igralec, Marcel, Sik, Švejk, Tomito . . .	STANE SEVER
Colombina, Ala, Ika, Igralka	MAJDA POTOKARJEVA
Gospa Šansonka, Fata, Igralka	ŠTEFKA DROLČEVA
Lodovico, Kal, Pik, Igralec	ANDREJ KURENT
Ledoc, John, Igralec	MAKS FURIJAN
Paul, Pak, Župan, Igralec	JANEZ ROHAČEK
Režiser, Učitelj, Starec, Igralec	DRAGO MAKUC
Sutuno, Hudič s kitaro, Igralec	ALI RANER
Hama, Igralka	IVANKA MEŽANOVA
Zena učitelja, Meri, Igralka	MILA KAČICEVA
Blahnik, Stražar, Igralec	ALEKSANDER VALIČ

V ostalih vlogah sodelujejo slušatelji AIU

Kostume izdelale gledališke delavnice SNG

Vodstvo predstave: Branko Starič

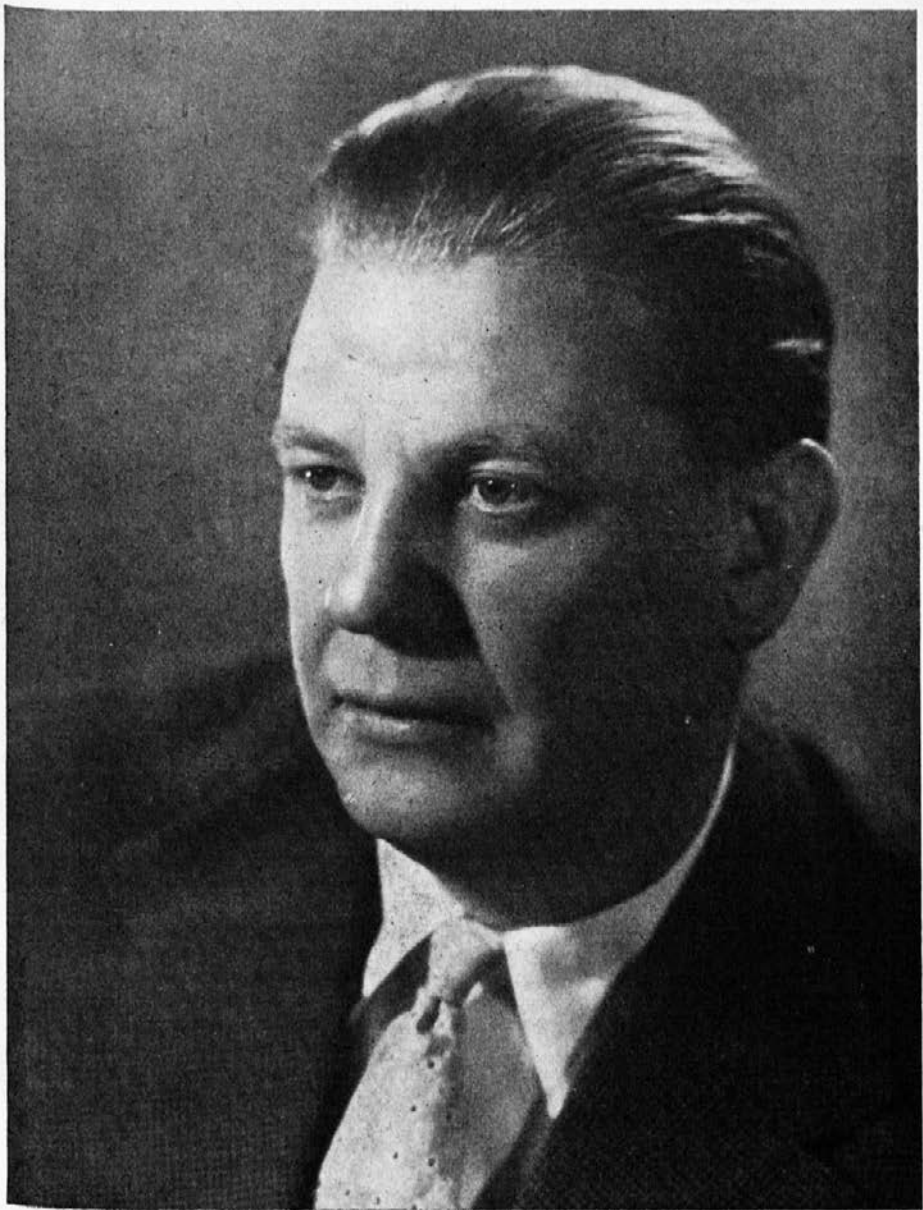
Odrski mojster: Vinko Rotar

Razsvetljava: Lojze Vene

Inspicent: Marijan Benedičič

Šepetalka: Hilda Benedičičeva

Lasulje izdelala: Ante Cecić in Andreja Kambičeva

*VELIKEMU SLOVENSKEMU GLEDALISKEMU
UMETNIKU*

STANETU SEVERJU

*OB UMETNISKEM DELOVNEM
JUBILEJU NAJISKRENEJE
ČESTITAJO, SE MU TOPLO
ZAHVALJUJEJO ZA NEPOZABNE
UMETNINE, S KATERIMI JE
DOSLEJ OBOGATIL ZAKLADNICO
SLOVENSKE GLEDALIŠKE OMIKE
IN MU NA NADALJNI USTVARJALNI
POTI ŽELE KAR NAJVEČ IN
NAJVIŠJIH UMETNIŠKIH VZPONOV*

**UPRAVA SLOVENSKEGA NARODNEGA
GLEDALIŠČA, DRAMA SNG,
NJENO RAVNATELJSTVO,
UMETNIŠKI SVET IN VSI
NJENI DELOVNI ZBORI**

ODLOMEK O IGRALCU

STANETU SEVERJU OB
IGRALSKI PETINDVAJSET-
LETNICI

... Med glavne posebnosti igralskega značaja Staneta Severja sodi njegova mnogostranost. Malo je igralcev, ki lahko izpričajo v repertoarju svojih vlog tolikšno pestrost in različnost. Tu ne gre za neko formalno statistiko iz gledališkega arhiva, saj bi po njej mogli najti podobno pestrost tudi pri raznih zastopnikih slovenskega igraltva v prejšnjih pokolenjih, ko je hočeš nočeš moral skoraj brez izjeme vsak igralec igrati vse, najsi bo to v komediji, drami ali tragediji, nekateri so nastopali še celo v opereti in operi. Toda to je bil večkrat izraz stiske takratnega slovenskega gledališča in igraltva, ki sta se tako rekoč od sezone do sezone borila za svoj obstanek. Da so bile v tej vsiljeni pestrosti tudi izjeme, pričata igralski osebnosti, kakor sta bila n. pr. Borštnik in Verovšek, prvi izraziti, vase zaprt psihološki igralec v drami in tragediji, drugi popularni ljudski komik, čeprav je zaradi te popularnosti trpel ter si želel predvsem resnih in dram-skih vlog, kar čutimo še danes iz razgovora z Izidorjem Cankar-jem v »Obiskih«.

Ko je vstopil mladi Stane Sever v Dramo Slovenskega narodnega gledališča, je bilo v primerjavi s prejšnjimi časi marsikaj že boljše, toda še zmeraj ne tako, kakor bi moralo biti, da bi bilo dostojno za osrednjo narodno gledališko ustanovo in za njeno članstvo. Po prvih letih, konjunktore od leta 1918 dalje, se je že okrog 1928. leta začela huda gmotna kriza, ki je od leta do leta okrnjevala in spodjedala gledališču ekonomsko osnovo, brez katere ne more uspevati nobena umetniško pomembna gledališka ustanova. Stane Sever je prišel v Dramo, ko je bila finančna kriza skoraj stalno in nepremakljivo na višinski točki. Godili so se primeri, da smo hodili po ves mesec po akontacije na gledališko blagajno, ker nam plač niso mogli redno izplačevati niti dvakrat na mesec, to se pravi prvega in petnajstega. Nikoli ne bom pozabil tragikomičnega prizora, ko sem se po naključju znašel pred blagajniškim okencem skupaj s takratno primadono naše opere Zlato Gjungjenac, pevko in igralko zavidljive višine. Akontacijo, ki jo je dobila, je že porabila in prišla je po naslednji obrok. Dobila pa je le obrokec obroka, reci in piši — deset dinarjev, kar je zadoščalo le za srednjo večerjo...

Takšno stanje je tudi zakrivilo, da gledališko vodstvo ni moglo takrat nastavljalati novih, mladih moči. Se danes se poznajo posledice tega: tako imenovana srednja igralska generacija je premalo zastopana. Kmalu po vojni se je začela čutiti przel, ki še danes ni čisto spopolnjena in tudi ne bo nikoli. Stane Sever je s fanatičnostjo mladega človeka, ki je čutil v sebi igralski poklic kot svojo življenjsko nalogo, stal takrat skoraj stalno na pragu Drame in trkal zdaj na ta zdaj na druga vrata, da bi si izprosil in priboril vstop v slovenski Talijin hram. Njegova igral-

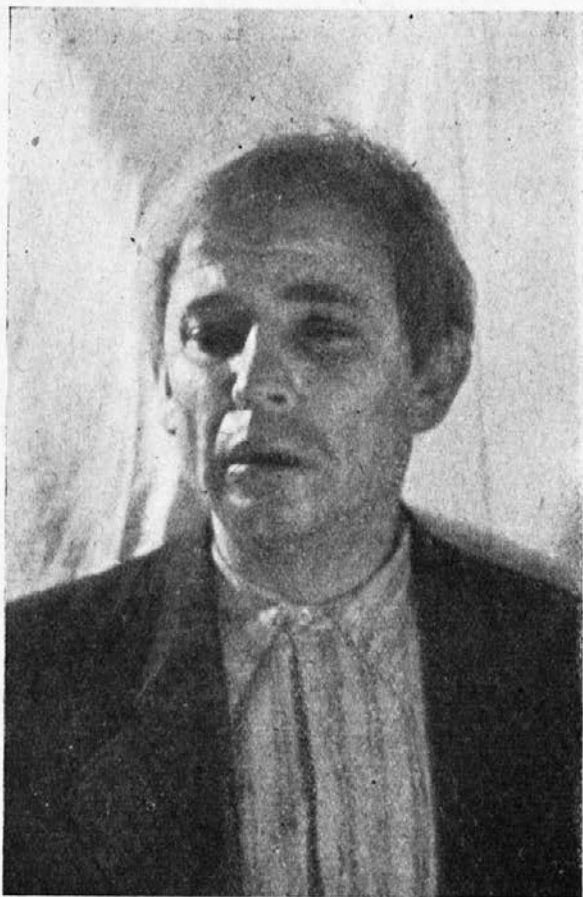
N. Pirnat: S. Sever kot Stjepan Iljin (1937–38)

ska nadarjenost, ki jo je pred tem že izpričal z raznimi nastopi na amaterskem odru na Viču in pri Sentjakobčanih, je bila znana vsem, toda dolgo je trajal boj, da sta ga mogla upravnik Oton Zupančič in ravnatelj Drame Pavel Golia angažirati z mesečno plačo — pet sto dinarjev, kar je bilo takrat že pod minimumom. Potrebno je bilo stisniti zobe in vzdržati. Mladi Sever, ki je menda v tretjem letniku učiteljsišča obrnil šoli hrbet, ker mu je bila pretesna, saj ga je privlačeval široki svet odra, je vzdržal. Ni bil edini, vsakdo izmed nas je po svoje plačeval davek tistemu

N. Pirnat: S. Sever kot Kruticki (1946–1947)

času in razmeram. Izjeme so bile redke in bi jih mogel prešteti na prstih ene roke in še teh bi bilo preveč. Kdor bo pisal zgodovino slovenskega gledališča, ki se je takrat prav tako kakor naša univerza borilo za svoj obstoj, se bo moral ob teh žalostnih gmotnih dejstvih globoko zamisliti, če bo hotel dati pravično podobo tudi o umetniških prizadevanjih, ki so s svojimi vrhunskimi primeri daleč preseгла gmotno raven. Biti takrat slovenski igralec ni pomenilo nič manj kakor stati na fronti slovenske kulture.

Stane Sever
kot Aljoša
v Nusičevem
»Pokojniku«
(1937–38)

Severjevo igralsko šolanje je bilo predmetno gledališko amaterstvo. Kljub igralskemu oddelku na konservatoriju, ki ga je v zadnjih letih pred drugo svetovno vojno vodil neumorni profesor Osip Sest, so bili nastopi na amaterskih odrih še zmeraj glavna šola za mlade igralce. Spopolnjevale so jo le zasebne ure pri kakšnem starejšem igralcu. Pri tem ima Milan Skrbinšek levji delež. Zato je bil njegov vpliv na amaterski naraščaj v tistih časih morda najmočnejši. Tudi mladi amater Stane Sever se je v začetku zgledoval pri njem, kar sta pričali dve njegovi vlogi na viškem odru: Vrza v Jurčič-Levstikovem »Tugomeru« (1934) in stari grof Herman v »Celjskih grofih« (1935). Mislim, da sva se prvič srečala ravno pri »Celjskih grofih« na Viču. Predstavili so mi ga v maski Hermana II. Zato ga še danes vidim v spominu bolj v Hermanovi maski, kakor v njegovem lastnem obrazu, če-

Stane Sever
kot Jago
(1940–1941)

prav se spominjam, da je prišel po predstavi demaskiran plavolas in nasmejan mladenič v dvorano, kjer je bil tovariški igralski večer, na katerega me je v imenu vodstva povabil član tehničnega osebja SNG, ki še danes vodi odgovorno službo v naših gledaliških delavnicah — Filip Kosec. Drugi dan sem moral poročati o Severjevem nastopu v »Celjskih grojih« ravnatelju Golji. Pod vtisom Severjevega Hermana bi človek takrat mislil, da se bo usmeril predvsem v demonične vloge, kakor pravimo v gledališkem izrazoslovju. To je obljubljala tudi njegova Vrza, s katero je nastopil leto dni prej in ki je raznesla glas o njem v vsem ljubljanskem gledališkem svetu. Bilo je vsekakor več kot nenavadno, da je Vrzo igral moški in vrh vsega še mlad igralec.

V okviru amaterskega odra je bila njegova Vrza nadpovprečna kreacija, ki je po pravici vzbudila pozornost na mlad

igralski talent, kar se je naslednje leto v Hermanu II. potrdilo še bolj in globlje. Mladi Sever je menda že od leta 1934 hodil v Dramo študirat in igrat manjše vloge, včasih tudi le besedo ali kratek stavek, ki ga je bržkone doma po stokrat ponovil, da bi mu dal izvirno in pomembno obliko z zvenom, ki bi naj opozarjal, da bi je v notranjosti mladega človeka kar cel zbor igralskih zvonov, ki groze, da ga bodo raznesli, če ne bo kmalu več možnosti in več odmeva. Zato ga je takrat tudi raznašalo na vse vetrove, saj si ga mogel srečati na predstavi na Viču, pri Sentjakobčanih in tudi že med upapolnimi mladci v Drami, kjer je med drugim nastopal v »zboru« pri Cankarjevih »Hlapcih«.

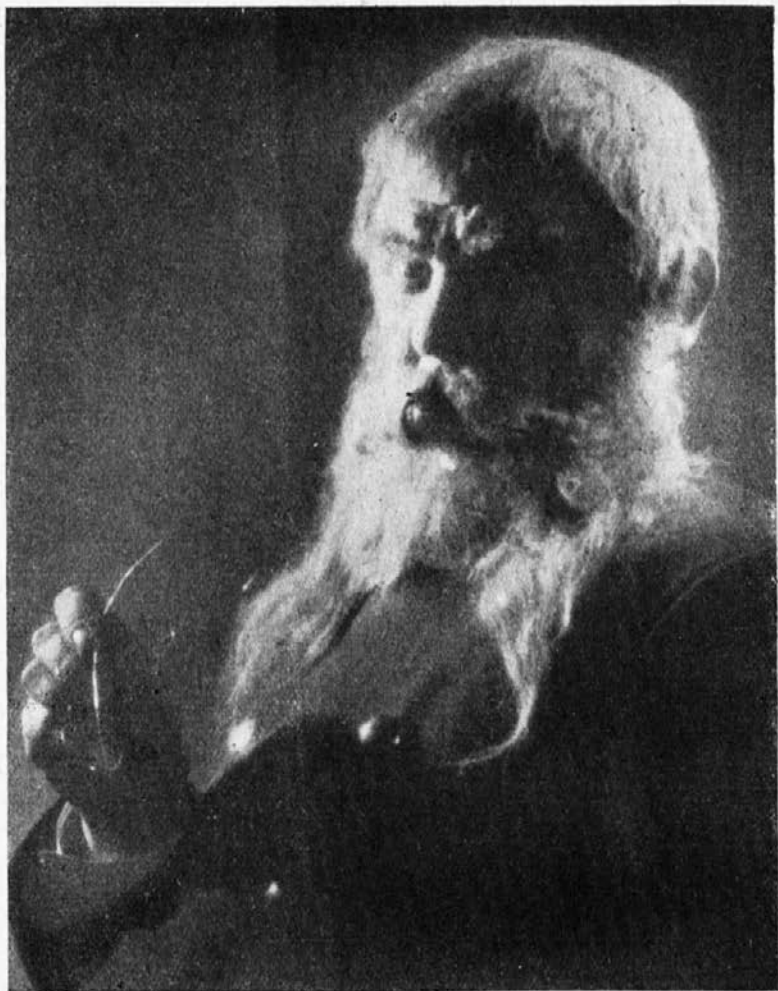
S. Sever kot Venger Ugarković («Vučjak», 1950–51)

Njegova mladostna in takrat še neukrotljiva strast ni poznala meja, ker jih tudi ni poznala njegova igralska nadarjenost, čeprav so v njem že živela sanjarenja in hrepenenja o Hamletu, Jagu in kdo ve še katerih junakih, ki bi jih rad nekoč, po možnosti čim prej predstavil v svoji podobi in lastni ustvarjalni sili. Od prvega dne angažiranja je Sever uporno iskal svoj individualni igralski izraz. Zato se je tudi že zelo zgodaj začel braniti pred nečim, kar se mu je zdelo tuje in zanj neprimerno. Hkrati pa se je izogibal preozki specializaciji, ker je čutil v sebi razsežno klaviaturo, ki jo je v svoji zreli dobi tudi izpričal. O tem bi bilo vredno napisati posebno in podrobno študijo, ki pa bi ne smela biti v nobeni smeri enostranska, ne v priznanju ne v kritiki. Gledališki zgodovinar še zmeraj najde premalo gradiva za takšno študijo, ker je naša gledališka kritika še zmeraj predvsem literarna, saj odpade pri njej komaj eno četrtno — ali še manj — na igralstvo. Popisati neko gledališko ustvaritev, jo razčleniti,

Stane Sever
kot Kralj
Klavdij
(1947-48)

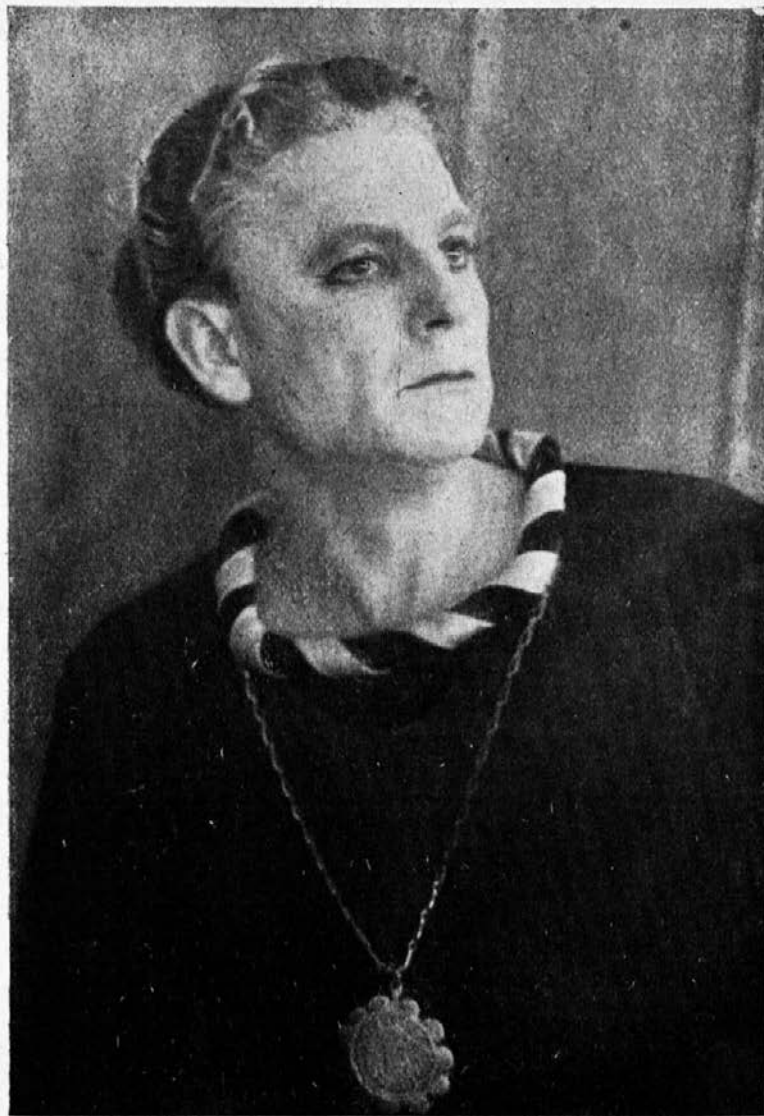
*kakor se razčlenjujejo literarna dela ali posamezni značaji v dramskih delih, je enako pomembno in hkrati tudi enako težko, pa nič manj odgovorno delo, ki ga je treba opravljati sproti z enako nadarjenostjo, znanjem in navdihom, kot to n. pr. dela že več desetletij eden najpomembnejših nemških gledaliških kritikov zadnjih petdeset let Herbert Ihering. Podobne gledališke literature imajo tudi že veliko Rusi, Poljaki in Čehi, prav tako Francozi in Angleži. Monografija o igralcih ni pri njih nič dosti redkejša kakor so monografije o slikarjih, kiparjih ali muzikih, čeprav štejejo igralsko umetnost za reproduktivno umetnost. O njeni avtonomnosti in hkrati odvisnosti od literarne predloge je bilo v zadnjih šestdesetih letih napisanih veliko razprav, član-
kov in polemik, ki so bile včasih tudi zelo žolčne. V ruskem gles-*

Stane Sever kot Kruticki (1946-47)

dališču je že pred oktobrsko revolucijo najostreje nastopil za osvoboditev igralca od literarnega »hlapčevstva« Aleksander J. Tairov, ki je odločno povedal in zapisal, da igralec ne more biti in da tudi ni zgolj gramofon literature, ker je tudi sam umetniško tvorna individualnost. Za pravico te individualnosti se je Sever boril precej časa in jo naposled tudi dosegel v sorazmerno kratkem času.

12 *Rad bi ob njegovem jubileju napisal nekaj osebnih misli in spominov na srečanja pri skupnem delu, na srečanja režiserja*

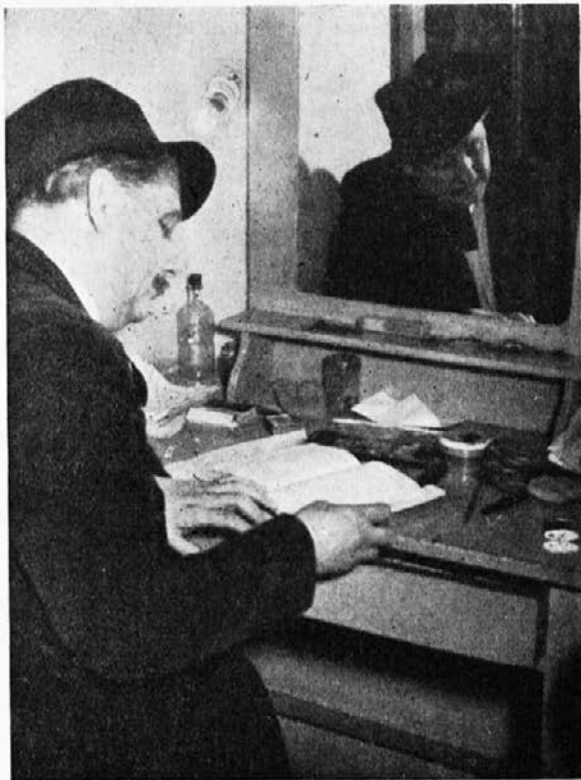

Stane Sever kot Hamlet (1948-49)

Stane Sever
kot Kralj Klavdij
na Dubrovn.
letnih igrah
1960

in dramatika z igralcem, toda prvo njegovo igralsko ustvaritev, s katero je jasno izstopil in tako rekoč zaključil prvo stopnjo svojega igralskega razvoja, moram omeniti izven zgornjega okvira: ko je bil ruski emigrant Aljoša v Nušičevem »Pokojniku«, ki sta si ga delila s pokojnim mojstrom epizodnih likov Franom Lipahom. Ni bilo lahko alternirati z njim, saj je do podrobnosti izoblikoval svoje epizodne like, da so stopali iz epizod po zaslugi njegove izvirne kreativne sile vštric z igralci glavnih vlog. Kljub temu je bil Aljoša mladega Severja ob Lipahu umetniško ena-

S. Sever
kot Jerman
(1948 – posnetek
v igr. garderobi)

kovreden in samonikel lik, ki je vzbudil pri prvem Severjevem nastopu aplavz na odprti sceni. To je bilo leta 1938. Sever ga je prav tako izdelal do vseh podrobnosti, vendar po svoje. Ob njem se je razodela prvič v vsej širini in globini oblikovno in vsebinsko izkristalizirana igralska podoba z nenavadno preprosto izrečeno ljudskostjo, ki je ena glavnih lastnosti vsakega velikega igralca. Na odru je stal nebogljen, nesrečen in izgubljen ruski emigrant, človek brez tal, ki je prišel na konec svoje poti. Nazaj ne more več, naprej tudi ne. Preostane le še smrt. Sever je stal sredi odra, mečkal svoje pokrivalo, rahlo naznačeval v jeziku ruski poudarek in se izpovedal v takšni igralski obliki, da je iz nušičevskega beograjskega in zanj tako značilnega okolja stopil pred gledalca čehovski človek s tragiko, humorjem in ironijo. Igralec je literarni lik dopolnil in poglobil z lastno ustvarjalno silo, hkrati pa kljub čehovstvu ni pretrgal z osnovno nušičevsko noto niti s tem, kar bi mogli imenovati slovensko ljudskost, ker je ljudskost vendarle v umetnosti zmeraj ena. Bil je v notranjosti napet ko struna, na zunaj pa resigniran, na videz miren, ker se je že vdal neogibni usodi, čeprav je prišel na oder zaradi tega, da

S. Sever
kot Svejk
(1957-58)

še nekaj reče zoper njo. Brez posebnih kretenj, na zunaj statično in vendar — kolikšna notranja dramatičnost in ekspresivnost, kolikšna napetost v scenični atmosferi, napetost, ki jo je ustvaril igralec. Ko je končal, hip tišine, na odru in v avditoriju, nato pa izbruh ploskanja ob odprti sceni. To je bila prva velika umetniška zmaga mladega igralca. Zmagal je v kratki vlogi, ker je iz nje ustvaril veliko.

Od nje vodi mimo raznih drugih vlog v mojem spominu pot k Laertu v »Hamletu«. Ni ga sprejel preveč rad, ker ga je v njegovih igralskih sanjah že preganjal Hamlet, saj je pred tem že nastopil kot Jago, toda pozneje se je zagrizel vanj z vso ustvarjalno strastjo. Koliko zvenov je znal izvabiti iz sebe za svojega Laerta, koliko različnih potez mu je dal; vse to ni nič manj preseñečalo kot Aljoša, le da je tu šlo za precej več. Kot vihra, ki podira hraste pod seboj, je prihrumel v kraljevsko dvorano, kamor si je z golim mečem utrl pot, na katero ga je spremljalo množje ljudstva, ki je glavna vrata razbilo.

»Kje je ta kralj?« je z grozljivim vprašanjem planil na oder, da je vzelo kraljici (Mira Danilova) in kralju (Ivan Levar) sapo

S. Sever
kot Aleksej
(«Optimistična
tragedija» — 1957-58)

in da je častnik dvorne straže stal brez besed in premagan pred njim. Naslednji hip pa ga le prevzame navzočnost kralja in kraljice, saj ni bil pred odhodom v tujino le zvest njegov podložnik, marveč po očetu Poloniju celo nekakšen »protežiranec«. Danci, ki stoje med vrati, hočejo v dvorano, tedaj pa jim Laert-Sever po kratkem premolku proseče in ukazujoče reče: »Gospodje, ostanite zunaj!« Toda Danci nočejo, zato Laert zdaj celo prosi: »Prosim!« in čez hip »Dovolite!« Zro si z njim iz oči v oči. Usoda kralja in kraljice je ta hip v njegovih rokah. Pod njegovim pogledom in ukazujočim »Dovolite!«, ki pa nima nič vojaškega, nič diktatorskega v sebi, marveč je nekaj, kar učinkuje iz osebe same, iz človeka, ki hoče voditi svojo pravdo dalje sam. To človeško Laertovo plat kralj grdo izkoristi takoj po nastopu blazne Ofelije, ki Laerta-Severja zlomi, saj kaj takšnega ni pričakoval. Ljubljena sestra — lazna, živa ubita. In Sever-Laert, kateremu sva sporazumno črtala vse vmesno besedilo ob Ofelijinem nastopu, ne samo zaradi tega, da je mogla igralka Ofelije (Vida Juva-nova) brez prekinitve, kot monolog odigrati svojo pretresljivo sceno, marveč tudi zaradi Laerta, ki je obnemel ob njeni tragični usodi. Sele, ko je odšla z odra, je po premolku brez poudarka očitka, brez vsakega vnanjega zanosa, marveč skoraj suho, stvarno, a prav zaradi tega silno pretresljivo vprašal Laert-Sever: »Vidite to?...« Potlej pa mu je od bolesti zmanjkalo besedi.

**S. Sever kot
Baron Lenbach
(1951)**

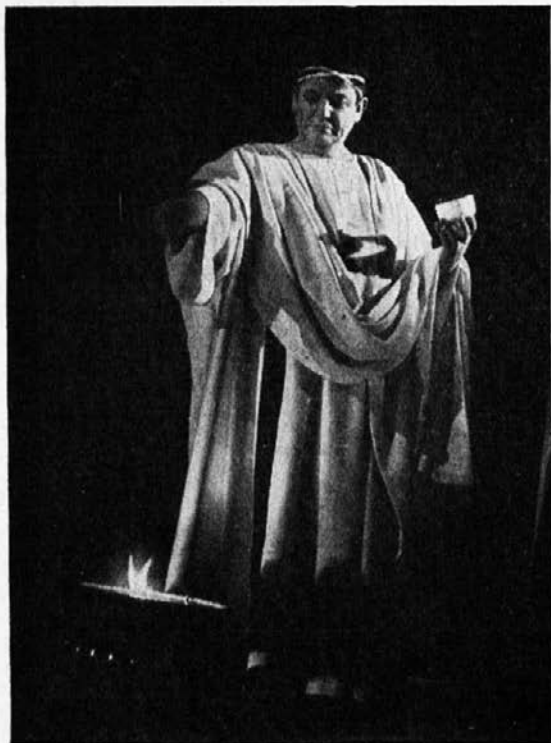
Komaj slišno, kakor da govori iz dna bratovskega srca, se je zazrl vase, v svojo, tisti hip neizmerljivo boleost in iztisnil iz sebe, preprosto in pristno brezupje: »Moj bog!« Zdaj je nastala mučna tišina, toda kovarni kralj se je že znašel. Bistroiden ve, da je Laert globoko pretresen in ranjen. Treba je trenutek izkoristiti zase in ga pridobiti za umor Hamleta, ki je po kraljevi razlagi vsega kriv. Umoril je Laertovega očeta, uničil Ofelijo, čeprav gledalci vedo, da v bistvu kljub vnanjim dejstvom stvar ni takšna. Izvzel sem le dva trenutka iz celote, mogel bi še tretjega: dvoboj med Hamletom in Laertom ter Laertovo bridko spoznanje tik pred smrtjo, da ga je kralj izkoristil za umor. Zato prosi umirajoči Laert Hamleta (S. Jana): Menjajva odpuščanje, blagi Hamlet: smrt moja in očeta mojega ne pade nate niti tvoja name.« Tako, kakor je igral Sever Laerta, ni bilo Laertovo slovo ne človeško ne umetniško nič manj pretresljivo ko Hamletovo, čeprav ima Hamlet več stihov in ga podpira več okoliščin. Laert, ki je že izgubljal gledalčeve simpatije, si jih ni priboril znova s Shakespeareovimi stihmi, marveč z igralsko upodobitvijo in doživetjem igralca Staneta Severja. Videl sem celo galerijo Laertov doma in po svetu, toda takšnega ne prej ne poslej.

Preveč strani bi porabil, če bi hotel popisati vsaj z nekaj besedami, kako je izoblikoval na primer Matička v »Kranjskih komedijantih« v duetu z nepozabno Micko Ančke Levarjeve, ali pa vrtnarja in pesnika Hsi Ping-Kveja v »Biserni rekia, kjer sta prav tako z Ančko Levarjevo (Biserno reko) vsak zase in v skupni igri ustvarila dve igralski umetnini. Kakor velikokrat, pa se je tudi takrat zgodilo nekaj, kar je po nepotrebnem grenilo in žalilo. V neki kritiki je bilo zapisano, da je bil Sever premalo — kitajski. Tipično šolmastrska, parvenijska pripomba, izvirajoča iz malomeščanskega manjvednostnega kompleksa in na koncu

S. Sever
kot Matizhek
(1948-49)

konca tudi iz neznanja. Prepričan sem, če bi pisec očitka moral priti na vajo in povedati igralcu, kako naj bo bolj »kitajski«, da bi tega ne znal ali pa da bi si pomagal s kakšnimi kalupnimi puhlicami. Sever je v vrtnarju Hsi Ping-Kveju ustvaril topel, čudo vit človeški lik, ki je po njegovi igralski ustvarjalni sili izžareval globoko ljudskost, ki je bila hkrati Severjeva, slovenska in — kitajska, kajti resnična, umetniško in človeško prepričljiva ljudskost je splošna. Smel bi reči, da je bila tista »kritična« pripomba govekarijanska, kajti tudi Govekar je ob uprizoritvi muzikalne komedije Dumasovih »Treh mušketirjev« iz sorodnega malomeščansko-filistrskega in primahunskega stališča pripomnil, da so bili mušketirji Portos, Aramis in D'Artagnan takšni kakor šišenski fantje. Zadel je sebe, ne igralcev (Gostič, Zupan, Peček), kajti francoski mušketirji niso bil nič manj razposajeni kot zdravi in drzni slovenski šišenski fantje, nič manj nagajivi in tudi nič manj preprosti ali celo prostaški, če je tako nanese. Ni vse zlato, kar

S. Sever
kot Aretel
(1959-60)

kdo v »kritiki« napiše. Usoda mi je bila toliko naklonjena, da sem se mogel leta 1956 udeležiti vsekitajskega gledališkega festivala v Pekingu, ki je trajal skoraj mesec dni. Večkrat sem se tam spominjal Severjevega vrtnarja in Biserne reke Ančke Levarjeve, prav tako pa vseh drugih, ko sem gledal različne predstave in igre iz različnih časov. Med drugim sem videl tudi »Strička Vanjo« A. P. Čehova. Igrali so ga kitajski igralci (izvrstna je bila zlasti Jelena), toda ko si gledal predstavo, nisi mislil ne na kitajsko ne na rusko obliko: iz ruskih, čehovskih likov je po kitajskih igralcih izžarevala — ljudskost, ki ni bila ne zgolj ruska ne zgolj kitajska, kajti v umetnosti je ljudskost samo ena. Tudi v gledališču. Gornje pripombe so izraz smešnih precioz in primahunov, ki se do bistva umetnosti nikoli ne morejo dokopati, ker žive le v svojih kalupih in predsodkih. Pesnik Alojz Gradnik, ki je mojstrsko prepesnil celo knjigo klasične kitajske lirike, ni tega nič manj izpričal, čeprav govore kitajski pesniki po njem v slovenskih stihih, kakor je Sever govoril in igral v slovenskem jeziku, ker je slovenski igralec, ter dal toplino tiste ljudskosti in človečnosti, ki je hkrati slovenska in hkrati kitajska pa še kakšna, kjer je, če je. Kjer pa je ni, ji ne pomore ne bog ne zlodej.

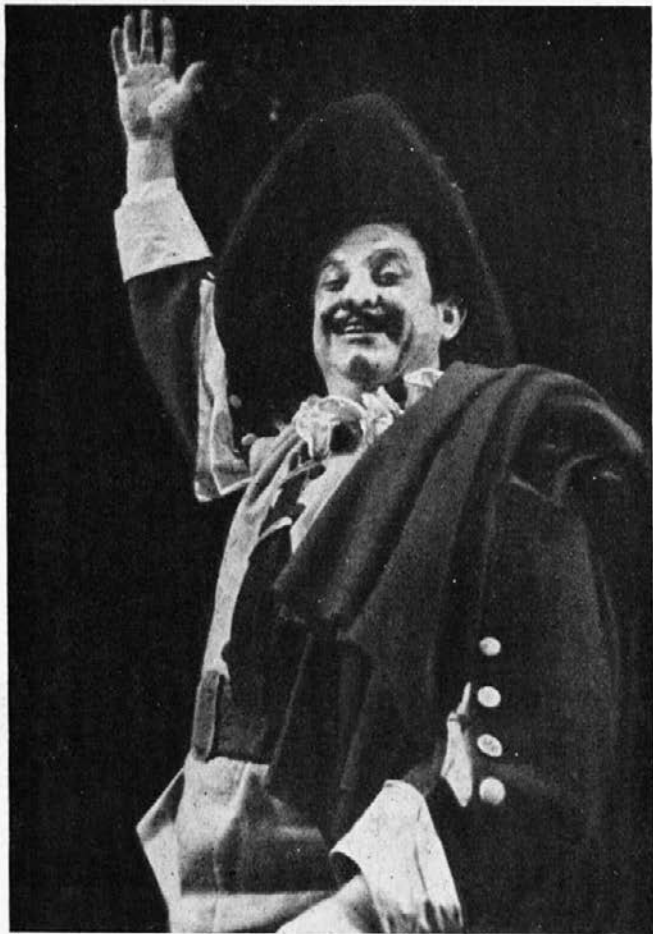
SKICA ZA PORTRET GLEDALIŠKEGA UMETNIKA

Umetniški obraz umetnika, tudi gledališkega umetnika, sestavljajo številne časne in brezčasne prvine in komponente. Ena pomembnih je brez dvoma glavni vidik Tainove umetniške kritike — časovni prostor, v katerega je umetnik vrojen. V pričujočem primeru je to naša maloperspektivna družba predvojnih let, ki mlademu izobražencu, zlasti še umetniku ni obetala mesta na soncu, v literaturi pa socialni patos Cankarjeve proze in dramatike, v političnem ozračju odmevi oktobrske revolucije. Tu je verjetno iskati vzroke za Severjevo nagnjenje za družbeno dramatiko, to je tisto, v kateri konflikte strasti prvenstveno odloča razredna dialektika dobe in Severjevo vidno zadržanost nasproti klasični dramatici, ki slika boj brezčasnih strasti v človeku.

Toda umetnik ne živi in ne deluje samo iz svoje družbene zavesti, ki mu je v nekem zgodovinskem trenutku in okolju privzgojena, saj v enaki meri ustvarja iz svoje psihofizične dispozicije, ki mu je prirojena. Ta določa pri umetniško nadarjenem človeku ne samo njegovo usmeritev v neki umetniški poklic, marveč tudi njeno odločitev za to ali ono stroko nekega umetniškega področja. V igralski umetnosti pa obstajata že od pamti-

S. Sever kot Karel VI. (»Henrik V«, 1958-59); z njim na sceni: M. Potokar-Jeva in B. Kralj

Stane Sever Kot Cyrano de Bergerac (1954-55)

veka dve glavni stroki — stroka junajske in stroka karakterne igre.

To razlikovanje je skušal gledališki naturalizem sicer zabrisati in moderna režija njegov obstoj ovreči kot da gre pri tem ločevanju za ostanke nekega duhovnega aristokratstva, ne pa za neko zakonitost, ki je utemeljena v estetsko-psihološki mehaniki, iz katere izhaja tako literarno kakor igralsko upodabljanje človeških likov. Vsak mlad igralec želi igrati Hamleta in predvsem Hamleta pač ne zato, ker je Hamlet kraljevič, marveč, ker meni, da bo prav v tem liku izpovedal vso svojo čustveno in miselno še hudo zamotano osebno problematiko, dočim za Klavdija

Stane Sever
kot baron Naletel
(1952-53)

in Polonija v sebi še nima ustreznih obrazov, ki jih zgradi šele življenjsko izkustvo.

Dramski junak poje v bistvu eno samo lirsko-heroično arijo, ki je čisto njegova predstava sveta, dramski karakter pa prikazuje svet človeških obrazov iz splošne predstave človeštva. Zato mora karakterni igralec imeti v sebi veliko zakladnico človeških obrazov, ki jih v teku zorenja množi in bogati z opazovanjem samega sebe in drugih. Razlikovanju med junakom in karakterjem v igrilstvu odgovarja v psihologiji razlikovanje med introvertnim in ekstravertnim značajskim tipom.

Tudi naš veliki karakterni igralec Stane Sever je stal kakor že mnogi igralci pred dilemo ali junak ali karakter. Leta 1948 je izmenjaje igral Hamleta in Klavdija, torej izrazitega junaka in izrazil karakter. In tudi še pozneje se je z večjo in manjšo srečo poskušal v junaški stroki, tako v Egmontu, Petru (Pohujšanje), Oidipu (Sofoklej), Cyranu (Rostand), ki jih je vse igral bolj ali manj s sredstvi karakterne umetnosti, se pravi, s sredstvi na

S. Sever
kot Jourdain
(1953-54)

življenjski empiriji slonečega umetniškega navdiha. Vzlic tem blodnim ognjem pa si je Severjeva zdrava, v jedru realistična umetniška narava kmalu utrla svojo pot, pot karakternega igralca. Na tej poti je do danes pokazal Sever velike igralske kreacije kot Famusov (Gribojedov, Gorje pametnemu), Gradobojev (Ostrovski, Goreče srce), Kruticki (Ostrovski, Lisjak), Venger Ugarković (Krlježa, Vučjak), Mengo (Lope de Vega, Ovčji kal), Jourdain (Molière, Zlahtni meščan), Servandoni (Ustinov; Trobi kakor hočeš), Proctor (Miller, Lov na čarovnice), sodnik Puhle (Shakespeare, Henrik IV.), Aleksej (V. Višnjevski — B. Kreft, Optimistična tragedija), Pobedonosikov (V. Majakovski, Velika žehta), Teiresias (Smole, Antigona).

Zanimiv je zlasti Severjev Azdak (Brecht, Kavkaški krog). V Azdaku je Sever zadel Brechtov socialni patos, patos ljudskega sejmarskega pevca in njegovo sočutje s ponižanimi in razžaljenimi tega sveta in njegov spopadljiv porog lažnim veličinam tega sveta. Ta hkrati ganljivi in čustveni ton uporablja Sever pri vseh

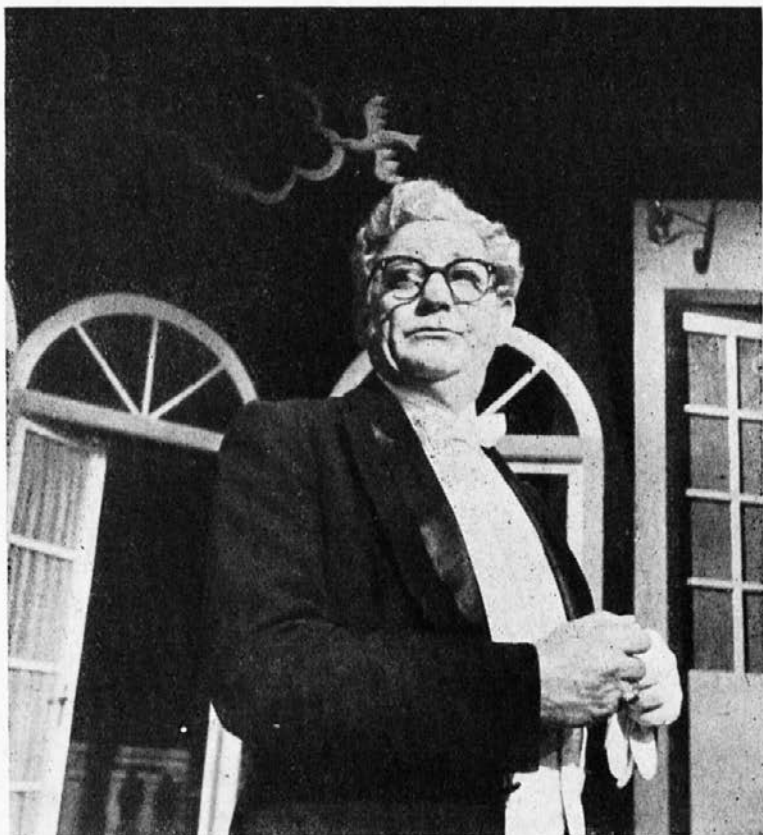
S. Sever
kot Azdak
(1956-57)

svojih kreacijah od življenja povoženih ljudi in ta ton tvori nekako čustveno avreolo teh njegovih presenetljivo sugestivnih igralskih kreacij.

Starejše pokolenje karakternih igralcev je igralo karakterje kot poosebitve glavne idejne sestavine, ideje dobrote, zlobe, sovraštva, zavisti itd. Sever kot realista nikoli ne igra ideje nekega značaja. Svoj karakterni lik gradi iz izkustvenih drobnih detajlov v mimiki, gestiki in dikciji in iz teh detajlov mu raste celotni lik. V tem pogledu so poučni zlasti njegov Kruticki, Servándoni in sodnik Puhlè. Tako Severjev igralski lik nikoli ne stopi na oder z neko že vnaprej določeno in zaključeno fiziognomijo, marveč raste pred gledalčevimi očmi od prizora do prizora in vedno znova preseneča z drobnimi psihološkimi detajli in tako pričara izredno živ, plastičen, vseskozi verjeten človeški lik. In v najboljših kreacijah Sever svojim igralskim likom ne daje samo ostrega profila, marveč tudi njegovo duševno in telesno atmosfero, se pravi v sebi zaključen človeški svet.

Med Severjeva sredstva karakteriziranja spada tudi komika, ki daje njegovim ustvaritvam večjo barvitost in globljo človečnost. V tem smislu je zanimiv Severjev Gornik (Za narodov blagor). S to flegmatično figuro, ki je šla doslej mimo razumevanja in interesa občinstva, je vzbujal Sever z majhnimi humorističnimi čarovnijami nenehen smeh občinstva.

S. Sever kot Aleksej pl. Gornik (1958–59)

Po svoji naravi je Sever predvsem igralec dobrih, od življenja povoženih človeških kreatur in pikrih življenjskih filozofov. Sugestivna moč njegove igre je v toplém človeškem čustvu, ne toliko v igri živcev. Zato je njegovemu umetniškemu temperamentu bližji Stanislavski v teoriji in praksi kot pa francoske gledališke šole.

Stane Sever spada v vrsto velikih karakternih igralcev, kar jih pozna slovensko gledališče. Občinstva ne osvaja samo s svojo vseskozi simpatično igralsko osebnostjo, marveč v še večji meri s presenetljivo iznajdljivostjo vedno novih karakternih obrazov, ki so sad njegovega bistrega opazovanja človeka, človeka, ki ga srečujemo v vsakdanjem življenju, in zlasti človeka v njem samem.

DVA PRILASTKA

Pred petimi leti, takrat, ko so šli naši igralci v Pariz, na festival gledališča narodov, so me prosili, naj predstavim mednarodni publiki umetniški kolektiv ljubljanske Drame: izbrani krog dramatis personae v Janovi uprizoritvi Cankarjevih Hlapcev. Za to prigodno naročilo sem zbral iz neobjavljenih zapiskov zbirko portretnih miniatur, resda namenjenih tujim gledalcem, vendar zapisanih pro domo, v opombo nespornim dosežkom naše gledališke kulture, dvomljivcem in nergačem navkljub, v spodbudo tistim, ki mimo vseh modnih ugovorov verujejo v življenjski zanos, v odrsko mikavnost, v stvarilno silo slovenske Talije.

Rad bi obnovil eno izmed teh miniatur, neznanih slovenski javnosti, saj so bile objavljene v tujem jeziku, anonimno, razpoznavne le po fakturi. Nemara je tako prav, leta so že vmes in ponuja se prava priložnost: zakaj v tem fragmentarnem zapisku sem skušal ujeti mnogolični gledališki obraz Staneta Severja. Tu je bilo zapisano, da si je interpret Cankarjevega Jermana, priznani prvak med igralci tako imenovane srednje generacije, ustvaril v dveh desetletjih tako obsežno galerijo dramških in komedijskih figur v repertoarnem razponu od renesančnih iger do sodobnih besedil, da mu velja priznati pravo gledališko obsedenost: l'épithète d'une obsession comique. Stvarilni zanos tega obsedena, tako je šla beseda, da izvira iz temperamenta, ki razodeva močan prizvok slovanske čustvenosti kakor tudi

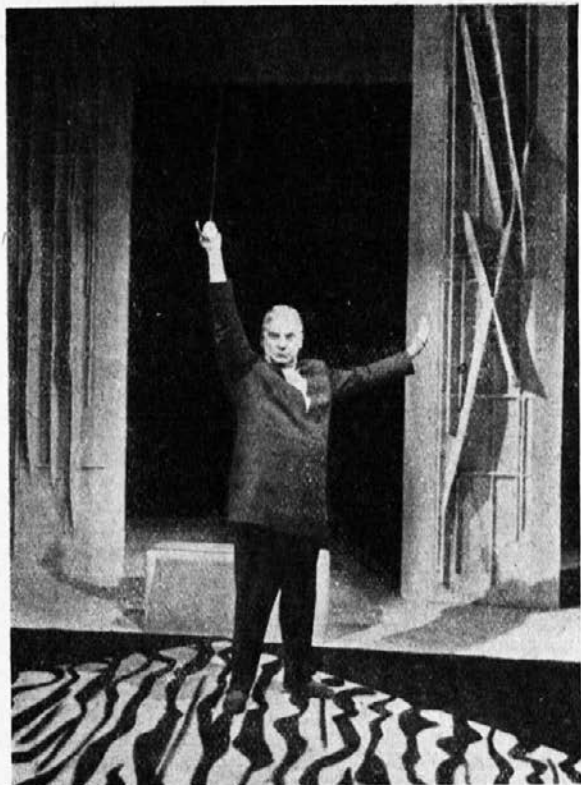

S. Sever kot Ornifle (1959-60)

S. Sever
kot Simen
(1958-59)

izrazit dar za melodramatične učinke. Ti dve nasprotji Severjevega temperamenta da uravnoveša načelna usmerjenost v odrski verizem, to sem zapisal, da bi nakazal organsko ubranost mnogoličnih prvin, ki jo razodeva tako slikovito v drami in komediji Severjev igralski dar. Nazoren primer tega tako različnega oblikovanja da se razodeva pri dveh komedijskih figurah istega avtorja, v Severjevih stvaritvah Arnolpha in Jourdaina, v Molièrovi Soli za žene in v Zlahtnem meščanu: prvi je izoblikovan v stilu tragikomičnega verizma, drugi z izrazitim poudarkom grotesknega humorja. Težnjo po realistični karakterizaciji gledaliških figur da uveljavlja Stane Sever z velikim uspehom pri slovanskih avtorjih: takšen da je Kruticki v komediji Ostrovskega, učinkovita sinteza groteskne domiselnosti in realistične plastike, sorodna interpretaciji znamenitih ruskih igralcev. In veliko priljubljenosti da si je pridobil Sever s figurami iz slovenske dramatike že zavoljo tega, ker se te realizacije odlikujejo z neposnemljivo lokalno barvo; takšen je Matiček, slovenski

S. Sever kot Teiresias (1960-61)

dvojniki francoskega Figara. In naposled: Jerman v Hlapcih, zajetna stvaritev, ki druži poteze slovenske nacionalnosti z zanesljivim čutom za psihološko analizo, igralska ponazoritev Cankarjeve figure, ki prinaša Stanetu Severju na jugoslovanskih odrih znova in znova nesporno priznanje umetniške iznajdljivosti.

Takšna je ta miniaturna, namenjena gledalcem v Parizu, vendar zapisana pro domo, in nemara ni odveč, če jo obnavljam za to novo priložnost, ob delovnem prazniku in v spomin na svetle prebliske v stvarilnem zanosu tega neugnanega komedijanta, ki oživilja varljivi svet odrskih senc s tako vznemirljivimi pričevanji o smislu in nesmislu našega bivanja na tem neurejenem planetu in to vselej z videzom tako neprizivne pristnosti, da mu gre mimo očitne gledališke obsedenosti, tako redke celo med izbranci, še tisti znameniti prilastek, ki ga je nekoč zapisal Izidor Cankar ob Antonu Verovšku — da je to slovenski igralec par excellence.

JUBILEJNI ZAPISEK

Ko gledam danes Staneta Severja s petindvajsetletno umetniško zgodovino, mu moram pritrrditi: ravnal je modro. Generalni pregled lastnega igralskega stvariteljstva opravlja v življenjskem in umetniškem zenitu. Se pravi, v trenutku, ko je pred njim še dolga vrsta let zrele umetniške kreativnosti. A navkljub tej resnici ne morem doumeti: je Sever res že jubilan?

V minulih desetih letih — ta čas sem imel priložnost sistematično spremljati Severjevo igralsko ustvarjalnost — je bila lestvica jubilanove kreativnosti razvejana v troje osrednjih smeri: junaške vloge, komedijski liki, karakterne človeške usode.

Če naj poskušam vsem trem območjem poiskati skupni, za Severjevo kreativnost značilni splošni imenovalec, tedaj moram na prvem mestu imenovati izjemno zanimiv in z logično racionalno akribijo skorajda nerazložljiv fenomen: kadarkoli in kakršnokoli si že bodi vlogo je Sever oblikoval — pa najsi imamo v mislih od junaških dramskih podob (namenoma jih navajam brez časovnega in vrednostnega zapovrstja) na priliko Cankarjevega Jermana ali Millerjevega Proctorja, Goethejevega Egmonta ali Kreftovega Pravdača, iz komedijskih likov Linhartovega Naletela, Krutickega iz »Lisjaka« Ostrovskega, Cankarjevega Gornika ali Brechtovega Svejka in Azdaka ter med karakternimi človeškimi usodami Krleževega Lenbacha in Areteja, Shakespearovega Riharda ali Edgara in dolgo galerijo podobnih zgledov, vse do takšnih epizod kot je na priliko Borov organist Fonza — bil je en sam veliki demanti razglašenega pojmovanja tako imenovanih malih vlog — vsekdar so te postave žarčile fluid kompleksne življenjske in človeške prizadetosti. Drugače povedano: najsi Sever oblikuje neko vlogo tako, da ji je mogoče oporekati idejno-vsebinsko ali stilno-estetsko utemeljenost, bodi da literarno prostornino vloge prevrednoti, nadgradi, predimenzionira

S. Sever kot Peachum (1960–61)

— zmerom je umetniška transpozicija nabita z radoživo in dinamično, človeško zaupljivo in zlasti celovito, polno oblikovalno voljo. Posledico takšnega kompleksnega razdajanja in kreativne vitalnosti bi s splošnimi potezami bilo mogoče formulirati v tole paradoksalno misel: Sever vlogo tako izvirno in samosvoje poantira, da dobi včasih celo napak pojmovan in napak koncipiran lik polno in sugestivno veljavo. Veljavo, ki je prepričljiva in prepričevalna. Če nato post festum v napoju razsojevalnega miru analiziraš takšno kreacijo, ji navzlic zgrešeni zasnovi ne moreš odreči življenjske in človeške celovitosti. In prav zaradi te paradoksalne logike — hkrati je logična in nelogična — sem dejal, da je ta lastnost Severjevega ustvarjalnega oblikovanja izjemno zanimiva in četudi v isti sapi težko razložljiva.

Druga, nič manj svojska poteza Severjeve igre: optimistični in če hočete človekoljubni nazor, ki se zrcali iz kreacij.

Res je, da dramski pisatelj bolj ali manj jasno, bolj ali manj nadrobno precizira svoj nazor v tekstu in podtekstu dela ter z njim opremi junake svojega besedila. Res pa je tudi, da ga zna ta igralec bolj, oni manj intenzivno umetniško posredovati.

Stane Sever sodi med tiste osebnosti, ki avtorjeve nazore sicer spoštujejo in jih tudi sugestivno oblikujejo. A očitna zna-

S. Sever kot Edgar («Kralj Lear», 1949–50)

S. Sever kot Pobedonosikov «Velika žehla», 1958–59)

čilnost Severjeve ustvarjalne osebnosti je, da hkrati z junakovim nazorom — zavestno ali instinktivno, to vprašanje je v tej zvezi drugotne narave — sporoča, izpoveduje tudi lasten odnos do sveta. (To je ena izmed temeljnih zahtev sleherne ustvarjalnosti.) Ta odnos se pri Severju v nekoliko ohlapni, a vendarle dovolj razumljivi govoric glasi: humanizem. Se pravi: intimna prizadetost za humano obravnavanje človeških in življenjskih pojavov. Od tod Severjev čestokrat kritičen — postavimo: brechtovski — odnos do negativnih značajev, od tod izjemna afiniteta do širokih, ljudskih, če je le mogoče šegavo razigranih človeških postav, od tod neoglata psihologija, ki Sever z njo opremlja celo oglate in robate like, od tod Severjeva dominantna nadarjenost za kreiranje ne komičnih vlog, marveč karakternih komedijskih likov, od tod navsezadnje Severjev posluš in smisel za izjemno srečno oblikovanje miljejskih figur s širokimi gestami in filigranskih rezbarij, ki so polne radoživega, čeravno na pogled grenkega ali humorno posmehljivega človeškega in življenjskega bistroumja.

Dasiravno sta humanizem in življenjska radoživost, ki ju Sever bolj ali manj diskretno interpolira v svoje umetniške stvaritve, čestokrat nemara preveč apriorna, abstraktna in celo romantično profilirana — jima ne moremo odrekati izvirne, samonikle in dovolj izrazite izpovedne barve.

Morda bo kdo ugovarjal, češ, igralčeva dolžnost je zvesto umetniško slediti literarnemu volumnu vloge. Ni dvoma: revidirati avtorjevo vizijo pomeni čestokrat osiromašiti, zanikati ali

S. Sever
kot Rihard Tretjl
(1951-52)

vsaj na stranpot zapeljati temeljno, se pravi, avtorjevo sporočilo in izpoved. A v enaki meri je neizpodbitno, da igralec — če hoče biti resnično ustvarjalna osebnost — ne more mimo lastne izpovedi, lastnega odnosa do sveta. Če bi ga v svojih zaupljivih inspirativnih pobudah ne imel — bi njegova stvaritev bila zgolj neinvenciozna in nekreativna reprodukcija in registracija.

In slednjič ne morem še mimo tele jubilentove lastnosti:

Spoštljiva, vselej seriozna, z odgovornostjo in studioznostjo tlakovana vdanost gledališki ustvarjalnosti.

Severjeva vdanost in zaverovanost v poslanstvo odrskega oblikovalca je sezidana na trpkih izkušnjah nerožnatega igralskega ustvarjanja v letih pred zadnjo vojno. Temelji takšnih izkušenj, o katerih more mlajši in najmlajši gledališki rod komajda kaj slutiti, so Severju pomagali, da zna navzlic obilju zapeljive slave, ki je z njo na dosežanji umetniški poti bil obdarjen, vselej ohranjati ustvarjalno relacijo do gledališkega, še posebej igralskega dela. Relacijo, ki jo je le poredkoma in nemara le za minljivi hip prerasel plevel spretno večšine, konvencionalne parade, navajenosti in razvajenosti. In prav zavoljo tega, ker so sporične plitvine tako neznansko drobne v primeri s spoštljivostjo, serioznostjo, odgovornostjo, studioznostjo, vdanostjo in zaverovanostjo — je Severjeva igralska fiziognomija tako scela vlita, prvinska in kompletna.

Zidana na temeljih razsežne nadarjenosti, ki brez nje ni mogoče pričakovati niti minimalnih inspirativnih pobud, se vzpenja Severjeva umetniška stvarilnost v balustrado najuglednejših dosežkov slovenskega igralstva.

STANE SEVER – RADIJSKI IGRALEC

Nihče ni štel ne pesmi, ki jih je recitiral Stane Sever v radiu, ne proznih del, ki jih je bral, ne vlog, ki jih je ustvaril v radijskih igrah. In vendar vemo vsi, da je bil Stane Sever od osvoboditve sem ne le stalni gost v radijskih studiih, marveč glavni steber radijskega umetniškega sporeda. Neštetim poslušalcem po vsej Sloveniji je spregovoril, jih pretresel, jim nudil najvišje umetniške stvaritve. Ljudje so vzljubili njegov glas in njegovo igro. Z neizčrpnim bogastvom odtenkov v glasu in igri je Stane Sever pričaral pred fantazijo poslušalcev igralske like, da so se jim trajno vtisnili v spomin. Ni jih mogoče vseh naštetih, prav pa je, da imenujemo vsaj nekatere: tu so Shakespearov Macbeth pa Držičev Boter Andraž, glavar v Gogoljevem »Revizorju« in mnoge druge vloge v radijski intepretaciji gledaliških del. Izredno pomembne so tudi Severjeve kreacije v jugoslovanskih delih, ki so doživele svojo prvo izvedbo v našem Radiu. Naj imenujemo le nekatere: partizan Goli v Kalebovem »Čudovitem prahu«, Skis v Bajsicevih »Goljufih«, starec v Vukmirovičevi radijski igri »Mož, ki je ukradel čas« ter tri velike stvaritve v delih največjega mojstra slovenske besede — Ivana Cankarja: hlapec Jernej, Si-men Sirotnik in župnik v »Polikarpu«. Vedno znova preseneča igralska širina Staneta Severja, saj sega od žlahtnega komedi-jantstva do pretresljive tragike. Barva in izraz glasu, melodija in

Stanek Sever kot Dreje v filmu »Na svoji zemlji«

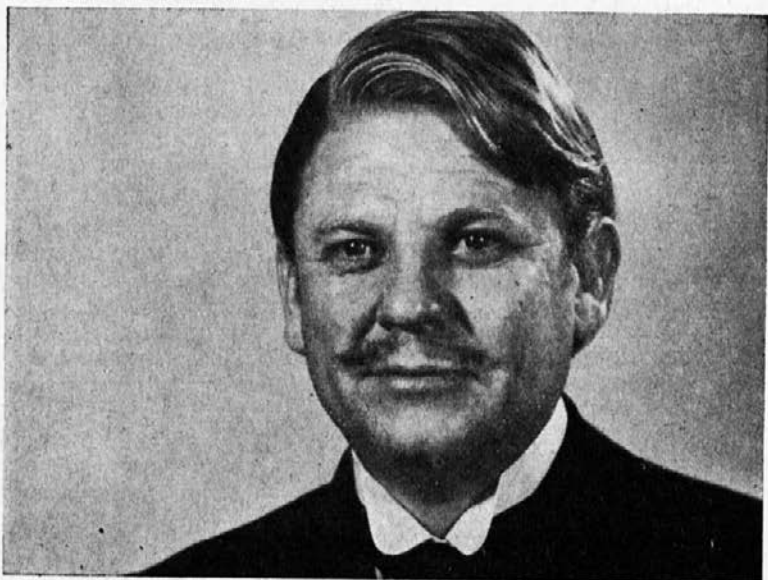
ritem besede, intimnost in subtilnost igre, vsa ta umetniška izrazna sredstva mojstrsko obvladuje in ustvarja zgolj z glasom igralške kreacije, ki zažive pred poslušalčevimi očmi, kakor da bi bile iz mesa in krvi. Še nikoli se ni manifestirala moč govornjene besede tako močno in skrajno prepričljivo kakor v kreacijah Staneta Severja. Zato mu po pravici pripada ne le časten naziv »prvak slovenske Drame«, marveč prav toliko naziv »prvak slovenskega radia«.

Ob 25. obletnici umetniškega delovanja se direkcija Radiotelevizije Ljubljana v imenu svojih poslušalcev in v svojem imenu iskreno zahvaljuje Stanetu Severju za njegovo dosedanje sodelovanje in mu želi še mnogo uspehov na odru, v filmu, na televiziji in v radiu.

DIREKCIJA RTV LJUBLJANA

JUBILEJNI POMENEK — BREZ MIKROFONA

Kar naprej bi gledal njegov obraz. Dobrodušne oči, nasmejana usta, odkrito, pošteno lice. In ob kotičku ust čisto majčkena trpka zareza. In gube (ne gube starosti, ampak tiste, ki jih vtisne smeh — odkrit, pošten, glasen in širok smeh). Tak obraz bi gledal kar naprej in poslušal med smehom njegov nizki, polni, tako dobro znani glas. Pripoveduje z navdušenjem zbiralca o svoji (najskromnejši) počitniški hiši, kjer sedimo in čakamo, da bo zavrelo za čaj. O tem, da mu v vrtu za hišico cvetijo rože od februarja pa do oktobra (mimogrede: na Radiu sem začel že 1934 leta, precej prej kot v gledališču, v tisti baraki ob Bleiweisovi cesti, kamor je skozi streho kapljala voda — tk, tk, čisto zraven mikrofona). O tem, kako zbira kurjavo okoli svojega zatočišča (igral sem v igran, seveda, bil sem vsakoletni Miklavž za odrasle in otroke, recitiral sem, nastopal z Jožkom in Ježkom, saj veš!) in kako je Iška poleti topla za kopanje (ja, bili smo še čisto mladi fantje, malo sem igral v Šentjakobu, malo sem statiral v Drami, za dva kovača). Žal je zdaj jeseni že zgodaj mrak, sonca kmalu ne bo več, ampak vseeno bo marsikateri prost dan

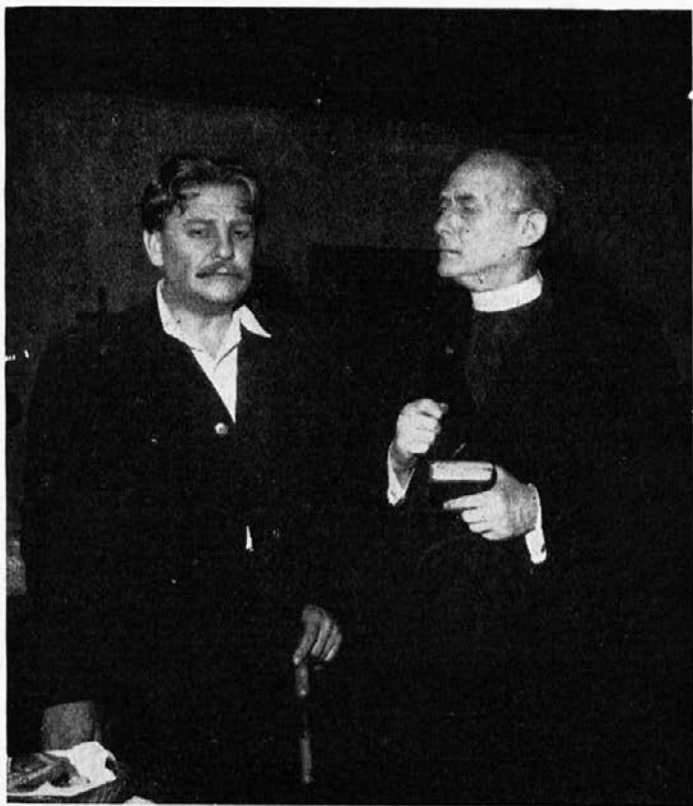
S. Sever kot Oidipus (1956–57)

Stane Sever kot Neznanec («Ko bi padli oživel!», MG Lj., 1953–54)

prebil tudi zdaj in pozimi tukaj. Je čaj dovolj sladek? (Ne smem pozabiti: tudi ob osvoboditvi, 9. maja 1945 sem bil prvi, ki sem se oglasil preko svobodnega Radia Ljubljana — tri tedne sem bil oficialni napovedovalec ter bral prve proglose in prva poročila. Napovedoval sem nastop nove slovenske vlade na balkonu ljubljanske univerze.)

Se spominjaš, kaj vse si že delal na Radiu? Kje pa! Na stotine oddaj je bilo. Pokažem mu spisek radijskih iger zadnjih let, ki so pri nas še posnete. Smeje ga bere. Ti je katera od vlog ostala v spominu, ker si jo posebno rad delal? Uvidim, da vprašanje nima smisla. Katere vloge pa ni rad delal? Katere vloge igralec, ki ima v sebi poslanstvo, ne dela rad? Pogledam spisek: samo majhen del iger, v katerih je nastopal pred mikrofonom, pa je na njem čez štirideset velikih vlog. Nekaterih naslovov se spominjam boljše tudi jaz: takrat sva delala skupaj. In pomislim: glej no, nikoli nisem videl Staneta drugače kot nasmejanega, pa vendar ni bil nikoli niti za hip neresen, ko je zagorela rdeča luč. Zmeraj je svojo vlogo skrbno pripravil, zmeraj je bil nov, presenetljiv — kaj naj si pri igralcu še želim? In spomniti se skušam likov, ki jih je prenašal eter poslušalcem, ki ga poznajo iz teatra in filma in predvsem tistim, ki so tam daleč in ga ne morejo videti, tisočev mojstrskih recitacij, pripovedi. Spomnim se Macbetha, Hlapcev, Botra Andraža, Goljufov, Desetega brata, Odpustljivega greha, Hlapca Jerneja, Polikarpa, Šimna Sirotnika. In vem, da o vsem tem ne bom znal napisati ničesar drugega, kot da so bile vse to velike stvaritve.

Stane Sever kot Jerman; posnetek med predstavo »Hlapcev« l. 1956 v Parizu;
z njim na sceni: M. Furijan

Čaj je prijetno pogrel — lepo imaš tukaj, skromno in prijetno. Motil sem Te, kaj? Kaj hočeš, rekli so mi, naj kaj napišem o Tebi in Radiu — jaz sem prišel pa rajši na majhen klepet. V svoje opravičilo: nisem Te vprašal, ali raje delaš v teatru, pri filmu ali na radiu. Saj vem, kaj bi mi odgovoril. Kaj pa naj odgovori igralec?

Se enkrat: oprosti torej, če sem Te motil tu doli, kamor prihajaš z veseljem, ki ga zmore samo tako pristrčna duša. In hvala za čaj — dober je bil! Praviš da nisem motil in naj kar še pridemo? Prav, pa bomo! Saj boš tudi Ti še kar naprej prihajal k našim kameram in mikrofonom, kajne?

STANE SEVER V SLOVENSKEM FILMU

Tudi slovenski film, njegovi ustvarjalci in gledalci, se pridružujejo čestitkam, ki se te dni zgrinjajo okrog velikega igralca Staneta Severja. V drugi polovici svojega 25-letnega umetniškega udejstvovanja je s svojo izrazito osebnostjo vtisnil močan pečat tudi razvoju naše najmlajše umetniške panoge — filmu.

Prvič ga srečamo v prvem povojnem celovečernem umetniškem filmu »Na svoji zemlji«, v katerem je zaigral Drejca, omahljivega gruntaričinega sina, ki pa ga je razvoj ljudske revolucije potegnil za seboj, da je našel mesto med borci za osvoboditev. Srečanje s tem filmom, ki je vzbudil pravi val narodnega ponosa, je pripeljalo jubilanta iz vrst uspešnih gledaliških delavcev med uspešne filmske ustvarjalce.

Njegova naslednja filmska vloga je bila Borut v filmu »Trst«, ki je ponazoril borbo tržaških revolucionarjev za osvoboditev mesta.

Zatem nas je razvedril kot profesor Cosinus v filmih »Vesnak in »Ne čakaj na maj«. Z njemu lastno prisrčnostjo in prostodušnostjo je upodobil lik zaskrbljenega in malce starokopitnega očeta, ki ga vznemirjajo nazori njegove hčerke in njenih občudovalcev. Dobro obiskana in s simpatijo sprejeta filma sta posredo-

Stane Sever kot Borut v filmu »Trst«

S. Sever
kot III
(«Obisk stare
gospe», MG Lj.,
1957-58)

vala Severjevo izrazno umetnost še neprimerno širšemu krogu gledalcev kot ga ima gledališče.

Zahtevna vloga Pavla v »Jari gospodi« je našla prizadevnega oblikovalca, ki je v nemajhni meri prispeval svoj delež k impresivnemu vtisu celotne umetnine.

Sledila je glavna vloga v kratkem filmu »Slovo Andreja Vitužnika« v omnibus filmu »Tri zgodbe«. Zaradi realistične igre, ki je gonilna sila vseh njegovih stvaritev, v ostarelem splavarju Vitužniku skorajda nismo prepoznali duhovitega in svetovljanskega izvajalca mnogih gledaliških umetnin.

Nato nas je presenetil s svojo zrelo in dognano filmsko igro v glavni vlogi zdravnika Korena v »Trenutkih odločitve«, v vlogi človeka, ki se po kratkem oklevanju odloči za aktivno pomoč partizanom, pozneje pa dokaže še svojo visoko človečansko zavest, ko tvega življenje, da lahko pomaga porodnici v nevarnosti.

Z manjšo vlogo je sodeloval v »Treh četrtinah sonca«. Prav tako skrbno kot na velike vloge se je pripravil tudi na oblikovanje stranske vloge železničarja Kovala in tako prispeval k splošnemu vtisu množičnega filma o vračanju internirancev iz pekla nemških taborišč.

In še nedavni nastop v filmu, v komediji »Družinski dnevnik«. Čeprav film še ni bil prikazan, smo lahko prepričani, da je uspešno oživil vlogo Smrekarja, nenavadnega idealista, na filmskem traku.

Suhoparni podatek, da je nastopil v osmih od petindvajsetih celovečernih slovenskih filmov, nam lahko le bežno pričara vso pomembnost njegovega deleža v slovenskem kulturnem življenju. Za ta delež smo mu vsi posredovalci in uživalci filmskega čara nadvse hvaležni.

Uveljavil se je tudi v jugoslovanskem filmu: spomnimo se le njegovih vlog v filmih »H-8« in »Vrnil se bom«.

Na njegovi nadaljnji umetniški poti mu želi slovenski film še mnogo uspehov, s katerimi nam bo še naprej dokazoval svojo nenavadno in globoko ljubezen do igralskega poklica in nam pripravljati novo vrsto nepozabnih stvaritev.

IGRALSKI OPUS STANETA SEVERJA

I. VLOGE STANETA SEVERJA V DRAMI SNG LJUBLJANA

	Sezona 1933-1934	
Gregorin-Tominec	INRI	Dariab
	Sezona 1934-1935	
Cankar Linhart	Hlapci Matiček se ženi	Prvi delavec Prvi kmet
	Sezona 1935-1936	
	Sezona 1936-1937	
Rostand	Cyrano de Bergerac	Kadet, Bellerose
	Sezona 1937-1938	
Shakespeare	Julij Cezar	Metel Cimber, Titinij Trbulek
Pahor Gay-Brecht Suhovo-Kobylin Hemar Kadelburg Golia	Viničarji Beraška opera Tarelkinova smrt Firma Šimkovi Princeska in pastirček Bela bolezen Svedrovci (Fric-Frac) Veronika Deseniška Zadrega nad zadrego Pokojnik Nočna služba Izpit za življenje	Metel delavec Prvi upnik Wacek Adolf Meglič Osmi veteran Tretji gobavec Egiptovski Fété Friderikov pisar Podgornik - Simelj Aljoša Sluga Durdik Stjepan Iljin
Capek Bourdet Zupančič Streicher Nušič Synek Svarkin		
	Sezona 1938-1939	
A. K. Tolstoj Finžgar Wuolijoki	Car Fjodor Veriga Zene na Niskavuo- riju Ljubezen - zdravnik Potopljeni svet Brezov gaj Dobrudža 1916	Golob Drnolec Simola Filerin Tuji mož Harold Russ Postrešček, Ruski dežurni oficir, Dobrovoljec Trifun
Molière Cajnkari Priestley Golia		
Golia Gregorin	Sneguljčica Kralj z neba	Frice Simon, stražar pašnikov Pepe Brbljač Aljoša Vlomilec Franci
Kästner Nušič Piskof	Pikica in Tonček Pokojnik Upniki - na plan!	
Don.		

pon. Cankar
Zupančič
Standerker
L. N. Tolstoj

Nestroy
Shakespeare
Bekeffi

Hlapci
Veronika Deseniška
Prevara
Živi mrtvec

Utopljenca
Othello
Neopravičena ura

Nace
Friderikov pisar
Simon Muhič
Častnik,
Budkijevič
Stifler
Roderigo
Hans Olbrich

Sezona 1939-1940

pon. Bekeffi
Medved
B. Shaw
Langer

pon. Piskoř
Sophocles

pon. Kästner

pon. Wuolijoki

pon. Golia

Kästner
pon. Golia
Molière
Courteline
Courteline
Linhart
Kozak

pon. Nestroy
Mauriac
Garrik-Smole

Gogolj
Shakespeare
Lenormand
Finžgar

Neopravičena ura
Kacijanar
Hudičev učenec
Stevilka
dvainšedeseta
Upniki - na plan!
Antigona
Pikica in Tonček
Zene

na Niskavuoriju
Princeska
in pastirček
Emil in detektivu
Sneguljčica
George Dandin
Boubouroche
Priljudni komisar
Shupanova Mizka
Profesor Klepec
Utopljenca
Asmodej
Varh

Revizor
Hamlet
Strahopetec
Naša kraljica

Hans Olbrich
Janez Tahi, Grabež
Krištof Dudgeon

Elektrotehnik
Vilomile Franci
Drugi zborovodja
Pepe Brbljač

Simola

Osmi veteran
Gustl s hupo
Frice
Lubin
Fouettard
Floche
Glashek
Komi Janez Skočir
Stifler

Blazij Cočuture
* Gospod Ropotec,
stričnik
Bobčinski
Gildenstern
Interniraneč
Kmet Kos

Sezona 1940-1941

Shakespeare
Cankar

Finžgar
Schiller

pon. Gogolj
Funtek

pon. Bekeffi
Burnettova
Klabund

pon. Golia

pon. Golia

Shakespeare
Gehri
Shakespeare
Camasio-Oxilia

pon. Wuolijoki

Romeo in Julija
Pohujšanje v dolini
šentflorjanski
Razvalina življenja
Kovarstvo

in ljubezen
Revizor
Tekma
Neopravičena ura
Mali lord
Krog s kredo
Sneguljčica
Princeska
in pastirček
Othello
Šesto nadstropje
Komedija zmešnjav
Bog z vami,
mlada leta
Zene
na Niskavuoriju

Tybalt

Notar
Martin

Wurm
Bobčinski
Vlado Danč
Hans Olbrich
Dick
Čang-Ling
Frice

Osmi veteran
Jago
Jojo
Dromio Efežan
Leone Dalpreda
Simola

Sezona 1941-1942 (do oktobra 1941)

Alessi
Shakespeare
Leskovec

Katarina Medičejska
Hamlet
Dva bregova

Henrik Anžovinski
Laert
Flore Briga

Sezona 1942-1943Leskovec
Molière
LinhartVera in nevera
Namišljeni bolnik
Matiček se ženiTuren
Béralde
Matiček**Sezona 1943-1944
(od januarja 1944)****Sezona 1944-1945**pon. Linhart
Shakespeare
Kunčič
Skalan
Achar
Lagerlöfova-
Begovičeva
Grillparzer
MajcenMatiček se ženi
Kar hočete
Triglavska roža
September
Zivljenje je lepo
Gösta Berling
Ljubezni in morja
valovi
MatereMatiček
Norec
Kokodev
Ing. Poljščak
JacquesJan Hök
Veliki duhoven
Nac**Sezona 1945-1946**Svarkin
Molière
Zupan
Nušič
Goldoni - Rupel
Shakespeare
Simonov
Krlježa
Torkar
GorbatovTuje dete
Sola za žene
Rojstvo v nevihti
Pokojnik
Primorske zdrahe
Zimska pravljica
In tako tudi bo
V agoniji
Velika preizkušnja
Mladost očetovJakov 27
Senečka Perčatkin 2
Arnolphe 18
Andrej Krim 23
Pavle Marič 15
Lipe 23
Autolycus 9
Sinicin 1
Baron Lenbach 1
Linca 10
N. S. Loginov 16

145

Sezona 1946-1947Kreft
Krlježa
Molière
Vodopjanov -
Laptev
Cankar
Ostrovski
Afinogenov
BorVelika puntarija
Gospoda Glembajevi
Učene ženske
Družinska sreča
Kralj na Betajnovi
Se tak lisjak
se nazadnje ujame
V tajgi
RaztrganciIvan Pasanec 24
Sluga Johan 25
Trisotin 28
Skvorcov 2
Maks 25
Kruticki 18
Matvej I. Maljko 17
Dr. Mrož 1

140

Sezona 1947-1948pon. Afinogenov
pon. Ostrovski
Shakespeare
Lavrenjev
SheridanV tajgi
Se tak lisjak
se nazadnje ujame
Hamlet
Za srečo tistih,
ki so na morju
Sola za obrekovanjeMatvej I. Maljko 2
Kruticki 10
Kralj Klavdij
Hamlet 10
Maksimov 13
Josip Surface 11

56

Sezona 1948-1949pon. Sheridan
TurgenjevSola za obrekovanje
Mesec dni na kmetihJosip Surface 13
Spigelski 18

Kreft	Krajnski	Matizhek	33
Cankar	komedijanti	Jerman	35
Petrov	Hlapci	Mr. Jacobs ml.	19
Gribojedov	Otok miru	Famusov	15
pon. Shakespeare	Gorje pametnemu	Hamlet	6
	Hamlet		139

Sezona 1949-1950

pon. Cankar	Hlapci	Jerman	11
pon. Kreft	Krajnski	Matizhek	12
	komedijanti	Edgar	9
Shakespeare	Kralj Lear	Famusov	10
pon. Gribojedov	Gorje pametnemu	Gradobojev	8
Ostrovski	Goreče srce	Egmont	11
Goethe	Egmont		61

Sezona 1950-1951

Kreft	Celjski grofje	Pravdač	36
Cankar	Pohujšanje v dolini	Peter	27
	šentflorijanski	Egmont	13
pon. Goethe	Egmont	Venger	
Krleža	Vučjak	Ugarković	21
		Volpone	24
Jonson - Zweig	Volpone	Profesor Klepec	14
Kozak	Profesor Klepec		135

Sezona 1951-1952

Lope de Vega	Fuenteovejuna	Mengo	19
	(Ovčji kal)	Profesor Klepec	4
pon. Kozak	Profesor Klepec		
pon. Kreft	Krajnski	Matizhek	15
	komedijanti	Jerman	12
pon. Cankar	Hlapci	Baron Lenbach	3
pon. Krleža	V agoniji	Hsi Ping-Kvej	34
Hsiung	Gospa Biserna reka	Rihard Tretji	7
Shakespeare	Rihard Tretji	Kaplan	
B. Shaw	Sveta Ivana	Stogumberski	5
			99

Sezona 1952-1953

pon. Kreft	Celjski grofje	Pravdač	2
pon. B. Shaw	Sveta Ivana	Kaplan	
		Stogumberski	13
pon. Krleža	V agoniji	Baron Lenbach	13
Linhart	Matiček se ženi	Baron Naletel	30
Racine	Britanik	Bur	13
Bor	Kolesa teme	Camernik	6
Kulundžić	Clovek je dober	Murtić	12
			89

Sezona 1953-1954

Molière	Zlahtni meščan	Jourdain	17
pon. Cankar	Hlapci	Jerman	8
pon. Linhart	Matiček se ženi	Baron Naletel	5
Torkar	Pravljica o smehu	Mrkač	16
pon. Krleža	V agoniji	Baron Lenbach	2
Huxley	Giocondin nasmeh	Dr. Libbard	21
Shakespeare	Romeo in Julija	† Lorenzo	18
Harris	Molčeča usta	Jimmy Dingwell	15
			102

Sezona 1954-1955

Rostand	Cyrano de Bergerac	Cyrano de Bergerac	21
Don. Harris	Molčeča usta	Jimmy Dingwell	1
Don. Shakespeare	Romeo in Julija	Brat Lorenzo	19
Ustinov	Trobi kakor hočeš	Maestro	
		Servandoni	21
Don. Cankar	Hlapci	Jerman	3
Don. Linhart	Matiček se ženi	Baron Naletel	1
			66

Sezona 1955-1956

Miller	Lov na čarovnice	John Proctor	12
Lorca	Svatba krvi	Drvar	13
Axelrod	Sedem let skomin	Richard Sherman	2
Don. Cankar	Hlapci	Jerman	16
			43

Sezona 1956-1957

Don. Cankar	Hlapci	Jerman	7
Don. Axelrod	Sedem let skomin	Richard Sherman	21
Shakespeare	Henrik IV. (II. del)	Puhla	
Brecht	Kavkaški krog s kredom	Arkadij Ceidze, Pisar Azdak	18
		Oidipus	13
Sophocles	Kralj Oidipus		74

Sezona 1957-1958

Don. Sophocles	Kralj Oidipus	Oidipus	6
Don. Axelrod	Sedem let skomin	Richard Sherman	16
Don. Linhart	Matiček se ženi	Baron Naletel	21
Višnjevski - Kreft	Optimistična tragedija	Aleksej	19
Kreft	Krajnski komedijanti	Baron Ziga Zois	4
Brecht	Svejk v drugi svetovni vojni	Svejk	14
Don. Cankar	Hlapci	Jerman	3
			83

Sezona 1958-1959

Don. Brecht	Svejk v drugi svetovni vojni	Svejk	31
Don. Cankar	Hlapci	Jerman	4
Don. Axelrod	Sedem let skomin	Richard Sherman	2
Cankar	Za narodov blagor	Aleksej pl. Gornik	29
Majakovski	Velika žehta	Pobedonosikov	28
Schiller	Don Karlos	Filip II.	14
Shakespeare	Historija o Henriku V.	Karel VI.	21
Bor	Zvezde so večne	Fonza	4
Držić - Rupel	Boter Andraž	Šimen	3
			136

Sezona 1959-1960

Don. Bor	Zvezde so večne	Fonza	31
Don. Cankar	Za narodov blagor	Aleksej pl. Gornik	2
Rose - Budjuhn	Dvanajst porotnikov	Porotnik št. 8	62
Anouilh	Ornifle ali Sapica	Ornifle	15
Krleža	Aretej ali Legenda o sveti Ancili	Aretej	20
			130

Sezona 1960-1961

pon. Držić - Rupel	Boter Andraž	Simen	32
pon. Bor	Zvezde so večne	Fonza	5
pon. Rose - Budjuhn	Dvanajst porotnikov	Porotnik št. 8	4
pon. Anouilh	Ornifle ali Sapica	Ornifle	19
Shakespeare	Sen kresne noči	Klobéč	33
Smole	Antigona	Teiresias	20
Brecht - Weill	Opera za tri groše	Peachum	17
			130

Stane Sever je v sezonah 1933-1934 do jubileja v sezoni 1961-1962 odigral v Drami SNG v Ljubljani 154 vlog v 131 delih.

II. VLOGE STANETA SEVERJA V DRUGIH SLOVENSКИH GLEDALIŠČIH (kronološko)*

SENTJAKOBSKO GLEDALIŠČE V LJUBLJANI

Sez. 1934-1935	Jurčič-Govekar	Rokovnjači	Tomaž Velikonja	5
	Bus-Fekete	Mala trafika	Anton	3
	Caillavet-Flers-Rey	Lepa pustolovščina	Valentin	2
Sez. 1935-1936	Bučar	Na Trški gori	Kmet	2
Sez. 1936-1937	Middleton-Stuart	Pobegla nevesta	Gillson	1

DRAMA SNG V MARIBORU

Sez. 1935-1936	Dostojevski	Bratje Karamazovi	Prisednik na sodišču
----------------	-------------	-------------------	-------------------------

PREŠERNOVO GLEDALIŠČE V KRANJU

Sez. 1948-1949	Cankar Linhart	Kralj na Betajnovi Matiček se ženi	Maks Matiček
----------------	-------------------	---------------------------------------	-----------------

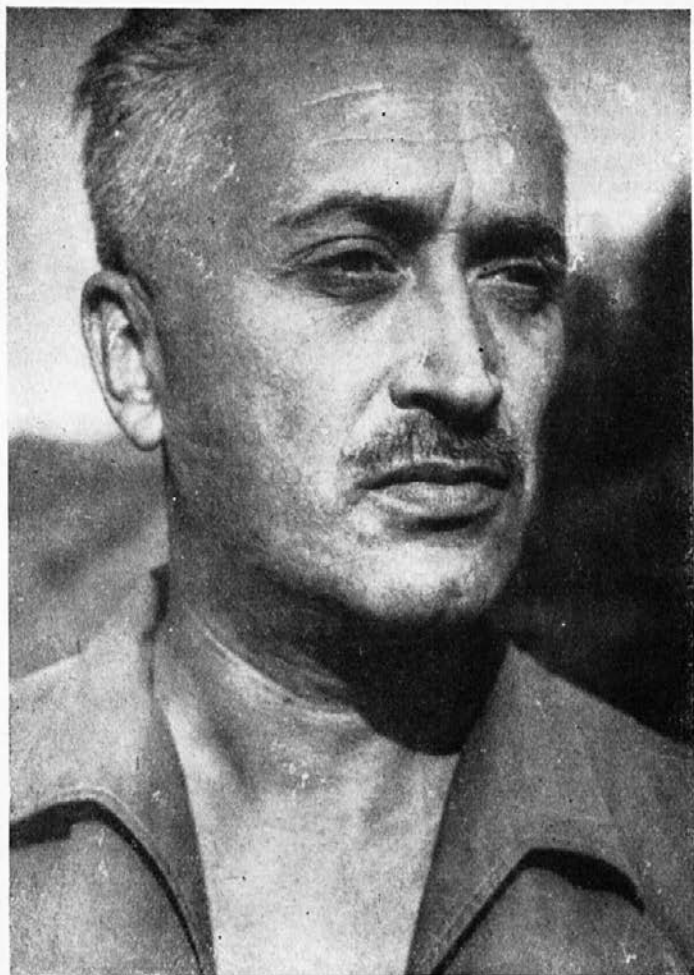
MESTNO GLEDALIŠČE V LJUBLJANI

Sez. 1953-1954	Ocvirk	Ko bi padli oživel	Neznanec	4
Sez. 1957-1958	Dürrenmatt	Obisk stare gospe	Il	22
Sez. 1960-1961	Cankar	Za narodov blagor	Aleksej pl. Gornik	7

III. REŽIJE STANETA SEVERJA V SLOVENSКИH GLEDALIŠČIH (kronološko)

Sez. 1934-1935	Caillavet-Flers-Rey	Lepa pustolovščina	Sentjakobsko gled.
Sez. 1953-1954	Ocvirk	Ko bi padli oživel	Mestno gled.
	Gorki	Vasa Zeleznova	Drama SNG Ljub.
Sez. 1954-1955	Torkar	Pisana žoga	Mestno gled.
Sez. 1958-1959	Torkar	Delirij	Mestno gled.
Sez. 1961-1962	Torkar	Svetloba sence	Drama SNG Ljub.

* V drugih republikah je Stane Sever individualno gostoval v naslednjih gledališčih: Beograd - Srpsko narodno pozorište; Cankar: Hlapci - Jerman, Zagreb - Hrvatsko narodno kazalište; Krleža: Vučjak - Venger Ugarković, Rijeka - Narodno kazalište »Ivan Zajc«; Kref: Celjski grofje - Pravdač, Dubrovnik - Ljetne igre; Shakespeare: Hamlet - Kralj Klavdij.
Zbral D. S.

IGOR TORKAR

Igor Torkar (ing. Boris Fakin) se je rodil 13. X. 1913 v Kostanjevici na Krasu. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici na Dolenjskem in v Ljubljani, kjer je tudi maturiral in diplomiral na tehnični fakulteti za inženirja kemije. Kot profesor visoke šole predava na Akademiji upodabljaajočih umetnosti v Ljubljani kemijo likovnih materialov.

Izhaja iz levičarsko usmerjenega kroga predvojne slovenske inteligence in spada v srednjo literarno generacijo, ki se je

pričela uveljavljati tik pred drugo svetovno vojno. Bil je sourednik predvojnega levičarskega akademskega lista (»1551«) in sodelavec takratne »Sodobnosti«. Leta 1940 je v samozaložbi z risbami Nikolaja Pirnata izdal knjigo satiričnih sonetov »Blazni kronos«, ki je bila kmalu po izidu zaplenjena.

Po osvoboditvi je večkrat uspel pri natečajih za filmske scenarije. V knjižni obliki je izdal še epsko pesnitev »Kurent« s Pirnatovimi ilustracijami.

Prvo dramo »Velika preizkušnja« mu je Drama SNG v Ljubljani uprizorila maja 1946. Dramsko delo »Pravljica o smehu« je prav tako uvrstila v repertoar Drama SNG v Ljubljani v sezoni 1953/54. Tretjo, nagrajeno dramo »Pisana žoga« so sprejela v svoje repertoarje številna jugoslovanska gledališča. Za dramo »Delirij« je Igor Torkar l. 1955 prejel nagrado na natečaju Drame SNG za izvirna domača dela, a krstno uprizoritev je to delo doživelo v Mestnem gledališču v Ljubljani, kjer so krstili tudi njegove »Pozabljene ljudi«.

»Svetloba sence« je tretje Torkarjevo dramsko delo, ki bo doživelo krstno uprizoritev v Drami SNG v Ljubljani kot slavnostna premiera v počastitev 25-letnega umetniškega jubileja igralca in režiserja Staneta Severja, ki »Svetlobo sence« tudi režira (jubilar S. Sever je režiral tudi Torkarjev »Delirij« v MG Ljubljana).

S. Sever kot Dr. Libbard v »Giocondinem nasmehu«; z njim na sliki: V. Skrbinšek (1953–54)

SVETLOBA SENCE

V panoramo časa, tega našega danes in tukaj, je z ostrimi črtami zarisan dramski mozaik.

Pisateljeva odzivnost na probleme časa in njegova ustvarjalna sla sta se v tej široki temačni panorami naših dni zastavili ob problemih, ki nam dajo največ misliti, ob bolečinah, ki nas najbolj bole, ob dilemah, iz katerih zaman iščemo prave poti in ob grotesknih absurdih, ki so v svojih absurdnih nesmiselnostih že grozljivo komični.

Kakor da bi znanstvenik ali zdravnik na sliki nekega organizma obkrožil bolna mesta in zaznamoval bolezenska žarišča, je dramatik v panorami naših dni v »Svetlobi sence« z ostro in brezobzirno kritično lučjo osvetlil psihične traume dobe.

Ostra, brutalno rezka črta v podobi naše dobe je obkrožila ta žarišča in jih povezala ter strnila v dramski mozaik, na prvi pogled sestavljen iz raznorodnih kamnov, a vendarle enoten v živi, neposredni, prizadeti aktualnosti.

Okvirni dramski lok, v katerega so vkomponirane štiri problemsko aktualne, po umetniški fakturi in stilu raznorodne dramske podobe, povezuje »Svetlobo sence« v organsko celoto ne le formalno-dramaturško, marveč predvsem z izpovedno tezo, s svojim umetniškim sporočilom:

z okvirno zgodbo izpovedati umetniško resnico o igralcu-umetniku, kritiku, razsojniku, izpovedovalcu in človeku, obenem pa temu igralcu v štirih dramskih intarzijah ustvariti vsebino njegovih izpovedi, formulirati osnovo njegovih aktualnih umetniških sporočil in mu dati možnost, da v jubilejni kulminaciji ustvarjalnih sil izpriča univerzalno kreativnost, živo odzivnost na probleme časa, svoje umetniško izpovedno poslanstvo in svojo umetniško izpovedno suvereno avtohtonost, ter končno najširši, vsestranski stilni diapazon.

S. Sever kot Porotnik št. 8 v »Dvanajstih porotnikih«; z njim na sliki: J. Cesar in E. Gregorin (1959–60)

POMENEK Z AVTORJEM

O marsičem je tekla beseda s starim znan-
cem našega gledališča, dramatikom Igorjem
Torkarjem — »Svetloba sence« je že tretje nje-
govo dramsko delo, ki bo doživelo prvo uprizo-
ritev v Drami SNG — med študijem in pri-
pravami dramske interzije, ki jo je napisal za
umetniški jubilej slovenskega gledališkega
umetnika Staneta Severja. O marsičem, v glav-
nem pa seve o odrski podobi »Svetlobe sence«,
o stanju v naši dramski književnosti in gledali-
ški kritiki, o reorganizaciji gledališča v FLRJ,
o repertoarjih, o delu Društva dramskih knji-
ževnikov.

Igor Torkar je dinamičen, vehementen, kri-
tičen in oster sobesednik. Tudi kadar mu ni
moč pritrditi, mora človek občudovati živost in
prizadetost njegovih reakcij na dogodke in po-
jave okoli nas in v nas, njegovo občutljivo
odzivnost, njegovo vztrajno in dosledno kritič-
no spremljanje vsega, kar je pomembnega v
duhovni problematiki časa.

Nekaj drobcev iz pomenkov s pisateljem
Igorjem Torkarjem pred krstno uprizoritvijo
njegove dramske intarzije »Svetloba sence« smo
zabeležili.

Ne bi hotel o »Svetlobi sence« povedati be-
sedo dve o njeni vsebini, ali o njeni obliki ali
o njeni izpovedni poslanici?

Nikoli nisem skušal svojih dram razlagati (niti takrat, kadar
so jim nekateri »kritiki« narisali spačene portrete). Od trenutka,
ko dramatik dramo napiše, prepušča besedo tej drami. Ona naj
govori. Če je dovolj močna, se bo sama »razložila«, si bo sama
»delala reklamo«, se bo sama borila in se tudi uspešno ubranila
zavisti in zlobe. Če ni dovolj močna, sama kmalu umre in sleher-
ni napor njenega očeta dramatika, da bi jo z razlagami ohranil
pri življenju — je zaman.

In Tvoja sodba, Tvoji pogledi na sodobno
jugoslovansko dramatiko in gledališče — seve
v kratkem strnjenem povzetku?

Strinjam se z odstavkom eseja »Pozorišna bezpuća«, ki ga
je napisal Predrag Bajčetić v reviji »Danas« št. 9 z dne 13. sep-
tembra 1961. V tem odstavku pisec pravi:

»Naše gledališče nima stila. Ne označuje, kaj in
kakšni smo danes ta dan in kaj in kakšni bi morali
biti in ostati. In zakaj je takšno? Ker je podvrženo
diktatom publike, ki še daleč ni dozorela v iskanega

in tako zaželenega »novega gledalca«. Takšno je naše gledališče zato, ker je še vedno starinsko zamotano v pliš, oblepljeno s pozlato, polno nostalgичnega, zaprašena gospodstva in ker je še vedno razdeljeno v »kaste«: loža, parter, galerija — a pri tem v glavnem pripada »srednjemu sloju«. Naše gledališče je še vedno bleščava, pompozna branjarija provincialnih mondenov in hierarhičnega paradiranja s položaji in svečanimi oblekami. Naše gledališče še ne ustreza ideji o gledališču za množice — grajenem bučno, poletno, a enostavno — o gledališču, ki bi bilo vsega tako bogato, da bi gledalca puščalo v dvorano brez vstopnic, a mu darovalo vse tisto najboljše, kar je ustvarjenega in kar je možno ustvariti. Naše gledališče še ni doživelo svoje revolucije in je še vedno samo ostanek starega gledališča.«

Zakaj je tako, kot pravi Bajčetić v omenjenem eseju? Zato, ker niti naša dramatika niti naša gledališča ne omogočajo dovolj, da bi množice (od intelektualca do delavca in kmeta) v gledališču gledale sebe in sočustvovala, se jokale in smejale ob svojih vsakodnevnih križih, težavah, bojznih in veseljih. Skratka naše gledališče ni živo! Je le živi mrtvec! Ga lahko obudimo in regeneriramo? Samo s sodobno, živo tematiko, s sodobnim, živim repertoarjem. Zakaj nam to do danes — 20 let po revoluciji — še ni uspelo? Zato, ker še nismo dobojevali, po mojem, glavnega »dramskega spopada« naših dni na bojišču gledališke umetnosti. To je »dramski spopad« med pogumom in strahom. Ta spopad potencialno ždi v gledaliških direkciyah, pa tudi v nas, dramatikih. To je spopad med malomeščanskimi bonitetami in rizikom, da se boš »Komu« zameril, pa bodo bonitete šle k vragu ali (kar je še huje) k tvojemu konkurentu. To je spopad med — »o, blaženim mirom, ki vključuje tudi blago funkcioniranje prebavnega trakta« ter raznoraznimi nevarnostmi za tvoje telo in dušo, ki se skrivajo v sleherni borbi. To je spopad med oportunistom in umetniškim poštenjem, spopad med karierizmom in brezkompromisno, konstruktivno kritičnostjo, ki v ničemer ni slična z »izzavogalarstvom« resničnih, skritih sovražnikov naše kulture. To je spopad — če hočete — med Hamletom in Tartuffom, med Aretejem in njegovimi nasprotniki — seveda, danes ne več stvarno agresivnimi temveč le umišljenimi nasprotniki, — kajti zajem raznih sort v gledaliških direkciyah, v gledaliških svetih in v vrstah dramatikov se zdi že vsaka fizičolovka — »flinta«, kot pravi ljubek slovenski pregovor.

Čas je, da v »dramskem spopadu« med pogumom in strahom zmaga pogum! Umetniško pošten, konstruktiven pogum! Kajti naše gledališče — tega živega mrtveca — bomo obudili le s pogumnim repertoarjem pogumne sodobne tematike, ki bo umetniško občeloveška samo, če bo hkrati tudi iskreno naša. Le pogumna sodobna tematika je zdravilo za živega mrtveca in ne zamenjava enih »izmov« z drugimi. Recimo realizma z »ioneskizmom« ali »bektizmom«. Kajti ni važno, v kakšnem dramaturškem vrču bomo pogumno sodobno tematiko ponudili gledalcu, da naj jo pije. V preprostem, »meščansko« starinskem realističnem — ali — v »opredmeteno bivajočem in polnem le govorečih

idej», kakršnega ponujajo kot »novost« nekateri naši mladi dramatik. Gledalec bo pogumno sodobno tematiko pohlepno pil iz obeh vrčev enako. Torej, ne slepimo se z vrči! Ne prepirajmo se o vrčih! Razmišljajmo o pijači!

Iz tiska in radia vem, da pripravljajo (poleg Maribora v režiji ravnatelja Drame Mirana Herzoga) tvojo najnovejšo dramo »Svetloba sence« — tudi Bojan Stupica za »Atelje 212« v Beogradu, nadalje Jovan Putnik v Narodnem pozorištu Novi Sad, Aca Kovačević v Nišu, ter zadarsko, sarajevsko in verjetno Zagrebško dramsko gledališče. Zanima me pri tem, ali z omenjenimi režiserji pri delu tesneje sodeluješ?

Načelno ne, ker režiserjem vedno puščam popolno svobodo. Če posvetovanje z menoj sami želijo, seveda sodelujem z veseljem.

In še šablonsko staro zaključno vprašanje: Kaj delaš? Pišeš nov teaterski tekst?

Po »Svetlobi sence«, (ki mi je »pila kri« skoro dve leti) sem malce »prazen«. Vendar kot jež listje nabiram material za satirično komedijo. Oblikovno na principu cepljenja in materializiranja notranjih monologov, ki so po navadi bojni »trialogi« med dobrim, slabim in oportunističnim človekom. Ta trojica ždi v slehernem izmed nas. Rad bi jo iz človeških src privlekel na oder tako, kot sem to poskušal v figuri klovna Sika.

KNJIŽEVNIK BOJAN ŠTIH – NOVI RAVNATELJ DRAME SNG

Gledališki svet Slovenskega narodnega gledališča je imenoval za novega ravnatelja Drame SNG književnika Bojana Štiha.

Bojan Štih se je v generaciji mlajših slovenskih kulturnih delavcev, ki so se v gimnazijskih in prvih univerzitetnih letih tik pred drugo svetovno vojno izrazito usmerili v intenziven in sistematičen študij književnosti, zgodovine in sociologije ter v napredno politično udejstvovanje, nato pa se takoj ob začetku vojne aktivno vključili v osvobodilno borbo, — uveljavil kot samorastniško samostojen mislec, kot dinamičen in oster, a obenem v sebi strogo urejen, dosleden in objektivni slovstveni kritik, kot širok in tolerant, a v zvestobi izpovednim smotrom revij, ki jih je urejal in jih še ureja («Naša sodobnost» soureja kot član uredniškega odbora) vendar tudi nepopustljiv urednik, ter končno kot nepristranski, jasno in brezkompromisno v kvaliteto orientirani umetniški ravnatelj podjetja za proizvodnjo filmov »Triglav film«.

Prva leta po osvoboditvi, po vrnitvi iz osvobodilne vojske, v kateri je sodeloval od vsega začetka, so mu bile poverjene številne odgovorne družbene in kulturno politične naloge, med njimi nekatere pomembne kulturne misije v tujini, tako na primer sodelovanje pri jugoslovanski razstavi srednjeveških fresk v Parizu. Zatem je diplomiral na filozofski fakulteti ljubljanske univerze, se kmalu po ustanovitvi »Naših razgledov« vključil v krog njihovih prvih urednikov, jih urejal več let in se nato do prevzema dolžnosti umetniškega direktorja Triglav filma — to delo je opravljal do imenovanja za ravnatelja Drame SNG — posvetil književnosti. Pod Štihovim vodstvom je »Triglav film« dosegel izredne umetniške uspehe tako v repertoarnem kot v realizatorskem pogledu. Te pomembne umetniške rezultate je izpričala in v okviru vse jugoslovanske filmske proizvodnje potrdila letošnja Pula.

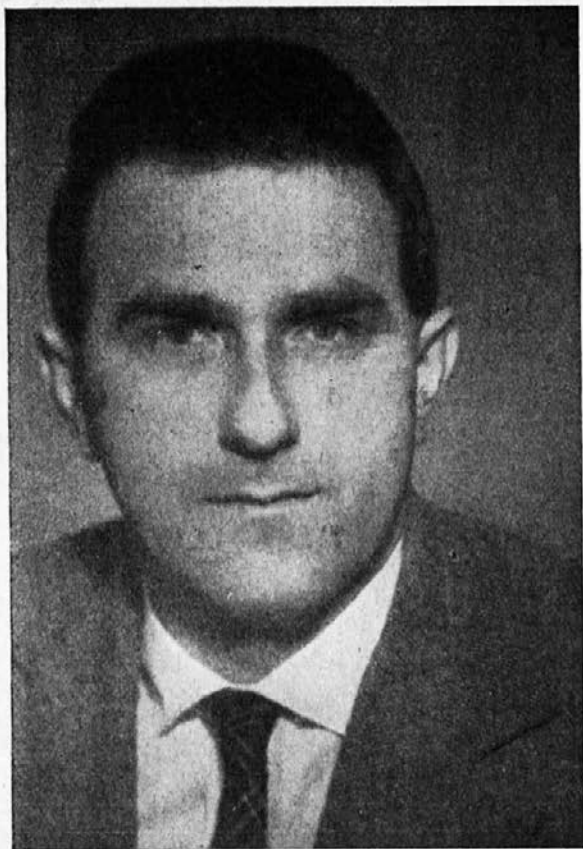
Za Štihovo književno delo — večino njegovega pisateljskega opusa zavzemajo eseji, meditacije in slovstveno kritična besedila — je značilna jasnost umetniške ali kritične izpovedi, pronicljiva sposobnost za analizo in za vrednotenje detajla in celote, ostrina in brezkompromisnost v sodbah, ki pa nikoli niso apodiktične, marveč logično, stvarno in objektivno utemeljene ter obrazložene, ter končno na Slovenskem tako redka in izjemna, zato pa toliko bolj dragocena, duhovita, s kritičnimi bodicami posejana humor-na šegavost. Štihova subtilna odzivnost na probleme našega časa se izpričuje v kompleksnem obravnavanju duhovnih problemov in pojavov: njegove analize nikoli ne vodijo v izolacijo posameznosti, marveč v osvetljevanje problema z vseh strani ob upoštevanju vseh silnic in vplivov časa in družbe.

Ze bežen razbor snovi in tem, ki jih je Bojan Štih doslej kot književnik obravnaval, izpričuje objektivno in nepristransko širino in budno spremljanje dogajanj v naši kulturi, obenem pa neko omejitvev, ki je zanj nujna, logična in razumna. V bistvu niti ne gre za omejitvev, marveč za izrazito usmerjenost v obravnavanje problemov, ki so naši današnji, tujakšnji, aktualni, problemov pač, ki jih izpovedujejo naši književniki danes in tukaj ne glede na svojo estetsko-nazorsko in stilno usmerjenost ter opredeljenost. Tako Bojan Štih piše kritične eseje o delih Ivana Cankarja («Za narodov blagor»), Prežihovega Voranca, Juša Kozaka (tudi o uprizoritvi dramatizirane »Balade o ulici«), Ferda Kozaka (tudi o uprizoritvi njegove drame »Punčka«), Miška Kranjca, Borisa Pahorja, Ivana Potrča, Vlada Habjana, Antona Ingoliča, Franceta Bevka, Mimi Malenškove, Andreja Hienga, Dominika Smoleta, Alojza Rebule, Janka Kosa, Danila Lokarja, Jožeta Javorška («Veselje do življenja»), Frana Albrehta (imena so navedena približno po kronološkem redu kot jih je Štih obravnaval), o poeziji mladih, o Ivu Brnčiču, Slavku Grumu in Lojzu Kraigherju, o Erazmu Rotterdamskem, o Heineju («Florentinske noči» 1957), o Lukaczevih razpravah in esejih, o realizmu, o A. Gideu, V. Majakovskem («Velika žehta»), J. Osbornu («Ozri se v gnevu»), C. Audryjevi («Soledad»), o Th. Plivieru, komparativno o Sofokleju in Anoihu, itn. Posebej nam je omeniti eseje »Čustveni zapiski s poti« (ti zapiski, nastali leta 1951, objavljeni v NS šele leta 1955, so se razrasli v široko, dinamično in impresivno mozaično grajeno meditativno panoramo sveta v znamenju korejske vojne in postinformbirojevskih trenj), »Poglavje o šibkem, skromnem in upogljivem trsu« (NS 1955), »Gidovo Potovanje v Kongo ali pot do resnice« (NS 1956), »Utrinki ob knjižni polici« (NS 1958) ter »Kreon ali Antigona« (NS 1961). Posebno mesto v literarno formirani reportaži, ki se mestoma skoraj približa nivoju eseja, mestoma duhoviti, dinamični, šegavi, kritično bodljikavi kozeriji, zavzema Štihov obširen spis, objavljen z naslovom »Italijanski zapiski« v nadaljevanjih v »Naših razgledih« leta 1956.

Delež Bojana Štiha pri številnih scenarijih za celovečerne in kratke umetniške filme, ki so pod njegovim vodstvom in ob njegovem sodelovanju preromali dolgo pot od sinopsisa do filma, je za sedaj neraziskan in zato nejasen., gotovo pa je, da ni majhen.

Kot urednik številnih knjižnih izdaj izbranih del slovenskih pesnikov in pisateljev je Bojan Štih uveljavil izvirne, nekonvencionalne in pogumne principe v izboru in ureditvi, v spremnih esejih pa prispeval jasne analize uvrščenih del in plastične orise umetniških profilov njihovih tvorcev. Izvirnost in samostojnost sta značilni tudi za to panogo Štihovega dela. Črpal je predvsem iz samih umetniških del, rezultate literarno zgodovinskih raziskav je upošteval kritično in ob ponovnem preučevanju virov. Tu moramo na prvem mestu navesti Štihovo izdajo Mirana Jarca (CZ, Ljubljana, 1960), nadalje Cirila Kosmača («Iz moje doline» — MK Ljubljana), Izidorja Cankarja («S poti» — MK Ljubljana) in izbor slovenske revolucionarne proze »Upor« (MK Ljubljana).

Posebno umetniško in posebno kulturno politično vlogo sta odigrali dve knjigi iz slovenske literature, ki ju je Bojan Štih

Novi ravnatelj Drame SNG Bojan Štih

pripravil za srbski knjižni trg. Prva je izbor iz Prežihovega Voranca z obširnimi in tehtnimi esejem o Vorancu, ki je izšla v Beogradu z naslovom »Samonikli«, druga pa »Antologija slovenske proze« (v dveh delih), ki jo je za beograjsko založbo NOLIT uredil v sodelovanju z Milanom Šego.

S stališča gledališča in dramatike je, končno, posebej dragoceno delo, ki ga je Bojan Štih opravil kot urednik in avtor spremne besede izbranih kritik Frana Albrehta »Odmevi časa« (CZ, Ljubljana, 1961).

Bojanu Štihu želimo pri opravljanju nove odgovorne dolžnosti kar največ in največjih delovnih uspehov!

S. Sever kot Maksimov (»Za srečo...«, 1947-48)

S. Sever kot Kristof Dudgeon (1939-40)

S. Sever kot Simola (»Žene na Niskavouriju«, 1938-39)

S. Sever kot Wurm (»Kovarstvo in ljubezen«, 1940-41)

S. Sever kot Proctor (»Lov na čarovnice«, 1955-56)

S. Sever kot Veliki duhoven (»Ljubezni in morja valovi«, 1944-45)

S. Sever kot Martin (»Razvalina življenja« 1940-41)

S. Sever kot Fouettard (»Boubouroche«, 1939-40)

STANE SEVER kot:

- Mengo («Ovčji kal», 1951-52) -
levo zgoraj;
- Murtič («Človek je dober»,
1952-53) - levo sredina;
- Camernik («Kolesa teme», 1952-
53) - levo spodaj;
- Tybalt (1940-41) - desno zgoraj;
- Vlado Danej («Tekma», 1940-
41) - desno spodaj.

S. Sever kot Autolycus («Zimska pravljica», 1945-46)

S. Sever kot Jacobs ml. («Otok miru», 1948-49)

S. Sever kot Direktor v filmu
«Plavi 9»

S. Sever kot Matvej L. Maljko
 («V tajgi», 1946-47)

S. Sever kot Adolf Meglič (»Simkovi«, 1937–38)

S. Sever kot Famusov (»Gorje pametnemu«, 1948–49)

Stane Sever kot Volpone; z njim na sceni Slavko Jan (1950–51)

S. Sever kot Peter v »Pohujšanju«; z njim na sc.: V. Simčičeva in B. Peček
(1950-51)

S. Sever kot Lorenzo; z njim na sceni: I. Mežanova in B. Kralj (1953-54)

»ISKRA«

IND. za elektromehani-
ko, telekomunikacije,
elektroniko, avtomatiko
PRODAJNO-SERVISNA
ORGANIZACIJA
ZASTOPA ISKRO
NA JUGOSLOVAN-
SKEM TRŽIŠČU

CENTRALA:

LJUBLJANA, LINHARTOVA 35

FILIALE:

LJUBLJANA, ZAGREB, BEOGRAD, SKOPJE, TITO-
GRAD, SARAJEVO, SPLIT, RIJEKA

SPREJEMAMO NAROČILA, SKLEPAMO POGODBE, DO-
BAVLJAMO, MONTIRAMO, VZDRŽUJEMO

Kemična tovarna Moste Ljubljana

Ob železnici 14

Telefon: h. c. 30-351,
komerc. odd. 30-732,
direktor 33-112,
poštni predal 589/XI.

Proizvaja po svetov-
no znani kvaliteti, v
tuzemstvu pa prodaja
po najnižjih cenah:

Aluminijev oksid –
glinica Al_2O_3

Aluminijev hidrat
 $Al(OH)_3$

Aluminijev sulfat
 $Al_2(SO_4)_3 \times H_2O$

Kalijev-aluminijev
sulfat $K_2SO_4 \times$
 $Al_2(SO_4)_3 \cdot 24 H_2O$

Živosrebrov oksid
HgO

Kalomel Hg_2Cl_2

Zahtevajte ponudbe in vzorce in prepričali se boste!

Saturnus

**T O V A R N A
K O V I N S K E
E M B A L A Ž E
L J U B L J A N A**

proizvaja vse vrste litografirane embalaže — kot embalažo za prehransko industrijo, gospodinjstvo embalažo, bonboniere za čokolado, kakao in bonbone ter razne vrste litografiranih in ponikljanih pladnjev. Razen tega proizvajamo električne aparate za gospodinjstva kot n. pr. električne peči.

Izdelujemo tudi pribor za avtomobile in kolesa, in sicer avtomobilске žaromete, velike in male, zadnje svetilke, stop-svetilke, zračne zgoščevalke za avtomobile in kolesa ter zvonce za kolesa. Izdelujemo tudi pločevinaste litografirane otroške igrače

T O U A R N A P I S A L N I H S T R O J E V

LJUBLJANA - SAVLJE, telefon 382-255

proizvaja:

- ZA PISARNO** pisalni stroj »Emona« valj 30 cm — pisalni stroj »Emona«, valj 45 cm — razmnoževalni stroj Tops-Gestetner
- ZA DOM** pisalni stroj portable »Sava« s plačilom tudi na dveletni potrošniški kredit.

Tobačna tovarna-Ljubljana

IZDELUJE

cigarete za Vaš okus, znanstveno analizirane, izdelane iz najboljših vrst tobaka, okusno pakirane

KREMA ZA LASE
polže mehke, stréčo
lase ter zmejša trdo.
Lase postanejo mehki
in so svetijo. Fix krema
lase ne zamaši in jih
tudi ne zlepi.

COMMERCE

Zastopstvo inozemskih tvrdk
LJUBLJANA, Dolničarjeva 1

tel. št. 32-802
32-803
32-804
32-805

Zastopamo renomirane inozemske firme, ki oskrbujejo našo kemično, tekstilno, papirno, gradbeno in druge industrije s surovinami, stroji in orodji ter naše kmetijstvo z umetnimi gnojili in rastlinskimi zaščitnimi sredstvi.

TOVARNA ELEKTRIČNIH APARATOV
LJUBLJANA, Rimska c. 17

IZDELUJE: releje za zaščito, daljinska stikala zračna do 100 A in oljna do 15 A s termično zaščito, zaščito proti požaru, programska stikala vseh vrst, aparate s področja industrijske elektronike, merilne in specialne transformatorje, signalne naprave za elektrogospodarstvo in industrijo.

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

Vam nudi nova dramska dela:

Domínik Smole:

ANTIGONA, br. 570.—

Ferdo Kozak:

PUNČKA, pl. 1100.—

in reprodukcije

akademskega slikarja

Miha Maleš:

JADRANSKI MOTIVI, pl. 4000.—,

br. 3500.—

Dobite v vseh knjigarnah

**POSLOVNO
ZDRUŽENJE
PREVOZNIŠKIH
PODJETIJ
LJUBLJANA,
TITOVA CESTA
ŠT. 48 (NA GR)**

Telefoni: direktor 33-676
splošni sektor (pravna služba) 33-797
komercialni sektor 33-797
prometno-tehnični sektor 33-797
gospodarsko-računski sektor 33-648
nabavna služba 33-648

**PREKO SVOJE MREŽE POSLOVALNIC OSKRBUJE TOVORE
ZA PREVOZ S TOVORNIMI AVTOMOBILI PO VSEM TERITORIJU
FLR JUGOSLAVIJE**

Izstavlja prevozne in obračunske listine za izvršene prevoze. Vrši brezplačno kontrolo vseh prevoznih in ostalih tovornih listin.

Podjetja – člani poslovnega združenja SLOVENIJA TRANSPORT
PREVOZNIŠTVO, Celje

SLAVNIK, Koper
PREVOZI, Ljubljana
AVTOPREVOZ, Medvode

TRANSAVTO, Postojna
AVTOŠPED, Rakek

AVTOPREVOZ, Zagorje ob Savi
AVTOUSLUGE, Celje

AVTOPREVOZ, Dravograd
AVTOPROMET, Idrija

AVTOPREVOZ, Ivančna Gorica
AVTOPROMET, Kranj

AVTOSERVIS, Jesenice na Gor.
TRANSPORT, Maribor

AGROTRANSPORT, Ptuj

TRANSTURIST, Skofja Loka
AVTOPREVOZ, Tolmin

TRANSPORT, Videm-Krško
GLOBUS-SPEDICIJA, Ljubljana

LJUBLJANA TRANSPORT,
LJUBLJANA

G A P, Maribor

AVTOPREVOZ, Podvelka
INTEREVROPA, Koper

TRANSPORT, Cerklje
AVTOPREVOZ, Slovenj Gradec

AVTOPROMET, Ljubljana

Vsi, ki žele koristiti usluge poslovnega združenja, naj se neposredno obračajo na poslovalnice v krajih:

CELJE, Kidričeva 19, tel. 20-80 in 31-56

MARIBOR, Tržaška 54, tel. 27-49 in 24-16

KRANJ, Skofjeloška 1, tel. 941 - 25-84 in 29-84

LJUBLJANA, Šmartinska c. 26, tel. 32-943 in 30-548

KOPER, Ulica JLA 6, tel. 239

JESENICE, Kidričeva 36, tel. 956 - 298

RAVNE NA KOROSKEM, tel. 1 - int. 481

NIŠ, Ulica 12. februar 33, tel. 37-22

ZRENJANIN, Moša Pijade 32, tel. 13-99

V kratkem bodo pričele s poslovanjem še poslovalnice v Beogradu, Rijeki, Zagrebu, Osijeku, Smederevu in Novem Sadu, ki bodo z dose-danjo mrežo in s svojim kadrom zagotovile strokovne in solidne usluge.